

ODRAZ DOMAĆE STVARNOSTI
U STAROJ HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI
GUNDULIĆEVI PRVI RADOVI I NJEGOVA RAZVOJNA LINIJA

JAKŠA RAVLIĆ

Uzimajući u obzir sav književni rad Ivana Franjina Gundulića (1589-1638), moramo ga — ne ulazeći zasad u druge razloge — podijeliti na onaj *prije i poslije* »1. oktumbra 1620«, kad je datirao svoj predgovor *Pjesnima pokornim kralja Davida*. Tako ga je razgraničio sam autor, pa smo dužni poći njegovom željom, jer je on najbolje znao, *zašto* je to učinio. Dužni smo se držati pjesnikovih riječi i onda, kad ne bi bile obrazložene, a osobito to moramo činiti, kad nam književnik kaže svoje razloge, odnosno kad spominje barem nešto, što za nas mora vrijediti kao razlog. Književna historija mora na podlozi njegovih riječi pronaći *uzroke* toj posljedici ako ih sam književnik nije kazao, ali samo u suglasju s njegovim riječima.

Tragajući za odrazima domaće stvarnosti u dubrovačkoj književnosti,¹ u ovoj ću raspravi pokušati obrazložiti, što je ponukalo hrvatskog književnika Ivana Fr. Gundulića, da svoje književne radove podijeli na one *prije* 1. listopada 1620. i one *poslije* toga datuma, kao i to, što znači stvaranje njegovih mladenačkih radova prema »Pjesnima pokornim« (i sl.) i onima kasnijima u njegovoj razvojnoj crti.

Ova će rasprava zbog toga morati da ima ova poglavlja: I., u kome će se navesti dosadnja mišljenja književnih historika o tome problemu; II., u kome će se iznijeti činjenice iz bune Lastova (1601-1606); III. djelovanje jezuita u Dubrovniku za vrijeme Gundulićeva života; IV. veza između stvarnosti i Gundulićeva književnoga rada; V. zaključak.

I

U povijesti hrvatske književnosti pokazala su se ova mišljenja o tom pitanju, koja ćemo u najkraćim crtama pregledati.

Armin P a v i ć, koji je prvi o tome pisao, ne postavlja pitanje, *zašto* je I. F. Gundulić poslije mitološko-romantičnih djela, kao mlad

¹ U tom smislu su moji prilozii: Marin Držić: Skup, Plakir, *Hrvatsko kolo*, Zagreb 1948, br. 3, str. 561—570; — Jorjo Tadić: Dubrovački portreti, *Historijski zbornik*, Zagreb, god. IV, 1951, br. 1—4, str. 270—278; — Dubrovačka mornarica u du-

čovjek, od oko trideset godina života, napisao *Pjesni pokorne kralja Davida*, već samo navodi Gundulićeve riječi iz predgovora, i to: »i ako su druzi razlika moja složenja: Galetu, Dianu, Armidu, Posvetilite ljuveno, Proserpinu ugrabljenu, Cereru, Kleopatru, Ariadnu, Adona, Koraljku od Šira i mnoziem i bezbrojniem pjesnima taštciem i isprazniem na očitieh mjestih s velecicm slavam prikazivali« on ih »kao porod tmine u tminah ostavlja«, a sam prijevod tih psalama »kako zrak od svjetlosti, na svjetlost izvodi«.²

Isti Pavić nekoliko godina kasnije priređujući »Djela Ivana Fr. Gundulića« za Jugoslavensku akademiju, o tome govori jednako, pozivajući se na Gundulićeve riječi, da su »Pjesni pokorne« »minutieh ljeta od njega u jezik naški prinesene« i »od neznanca poharane, s' neponstva izopačene, s' pripisa priobražene« te nastavlja, da može biti da su »pjesni pokorne' po svomu začecu i starije od bud kojega malo prije spomenuta djela (= Gundulićeva »složenja« koja je malo prije Pavić spomenuo!), ali zacijelo da su mlađe ili kašnje u toliko, što ih je pisac godine 1620 preradio...«.³

Pavić je pisao još nekoliko puta o Gunduliću, ali nije nikad dodirivao spomenuto pitanje.⁴

Milivoj Šrepel je objavio raspravu »O Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga«, u kojoj navodi poznate riječi iz posvete »Pjesni pokornih kralja Davida« iz godine 1620. Poslije Gundulićevih riječi Šrepel kaže: »Ova je posveta program pjesnika, koji ostavlja ,tašte i isprazne' pjesni, te se daje na bogoljubnu kršćansku poeziju. Ova nam posveta pokazuje *prekret u duši pjesnikovoj* (podcrtao J. R.), u kojoj je bačeno zrno kršćanske pobožnosti poraslo u jako stablo tako, da nema više mjesta poganskoj pobožnosti. U ovoj posveti nahodimo prvu klicu za vas pozniji rad Gundulićev...«⁵

Branko Vodnik u svojoj Povijesti hrvatske književnosti, u *uvodnim* mislima, o Ivanu Gunduliću najprije kaže, da je doba »na prijelazu iz XVI u XVII stoljeće, ... doba protivureformacije«; da »protivreformacija je smatrala svojom zadaćom, da u svom pravcu utječe na društveni i javni život u Dubrovniku, koji je za nju bio i važna politička tačka«. — Druga konstatacija Vodnikova jest: »Kad su Dubrovčani, svladavši pobunjene Lastovčane (1602), zadavili lastovska dva svećenika, kolovođe bune, papa baci na Dubrovnik prokletstvo, a digne ga tek pošto su dopustili, da se u njihovom Gradu nastane Isusovci (1604). Djelovanje Isusovaca bilo je u početku posve ograničeno, jer se na njih pri-

brovačkoj lirici XVI. vijeka, *Dubrovačko pomorstvo*, 1852—1952, Dubrovnik 1952, str. 435—449; — Održi domaće stvarnosti u dubrovačkoj književnosti — I. F. Gundulić i njegova »Dubravka«, *Anali Hist. instituta Jug. akad. u Dubrovniku*, god. IV—V. i dr.

² Armin Pavić, *Historija dubrovačke drame*, Zagreb 1871, str. 102.

³ Stari pisci hrvatski, knj. IX¹, str. V.

⁴ Prilog k historiji dubrovačke hrvatske književnosti, *Rad JAZU* 31; — O kompoziciji Gundulićeva *Osmana*, *Rad* 32; — Gundulićev Vladislav, *Rad* 55.

⁵ *Rad JAZU* 127, str. 103.

jekim okom gledalo, ali polako dolazila je u njihove ruke nastava, potom i utjecaj na javni život, osobito na književnost«. — Zatim Vodnik govori, da su Isusovci potaknuli knezove mantovanske, savojske i toskanske na oslobođenje balkanskih naroda od Turaka, čemu su se odazvala braća Rastić i Jakov Đurđević, koje su dubrovačka vlastela osudila. — Napokon Vodnik govori o tome, kako su Isusovci htjeli u Dubrovniku uvesti »novi red« te su svoje protivnike nazivali »poluvircima«, »pa se ovo prelazno doba jasno odražava u poeziji Ivana Gundulića ...«. ⁶

Govoreći iza toga o Ivanu Fr. Gunduliću, najprije navodi njegove mladenačke mitološko-romantične drame, pa onda kaže: »U muževnoj dobi, kad se i nad Dubrovnikom pod utjecajem Isusovaca uhvatio novi duh protivureformacije, odbio se taj prijelom i u duševnom životu Gundulićevu: on se u posveti ‚Pjesni pokornih kralja Davida‘ Maru Mara Bunića, datiranoj 1. oktobra 1620., odriče s pokajanjem svih pomenutih drama, pa smatrajući ih ‚porodom od tmine‘, veli, u tminama ih ostavljam’. To će i biti povod, zašto nam se od njih tako malo sačuvalo. Pjesnik se kao ‚kristjanin spjevalac‘ odriče ‚isprazne‘ poezije, suvremene pastirske igre te klasičkomitološke i romantičke drame, tražeći nove putove svome pjesničkom stvaranju, pa se predaje lirici, pretežno religioznoj, a i u njegova dva najzrelija djela, nastala u ovo doba, odrazilo se novo njegovo mišljenje: pastirska igra ‚Dubravka‘ himna je dubrovačkoj slobodi, a ep ‚Osman‘ epopeja je kršćanske borbe za oslobođenje od Osmanlija.« ⁷

Priređivač drugog izdanja djelâ Dživa Frane Gudulića Đuro Körbler u svom predgovoru tome izdanju spominje u izvacima spomenute riječi Gudulićeve iz predgovora »Pjesni pokornih«. ⁸

Priređivači trećeg izdanja, Đ. Körbler i Milan Rešetar, djela I. Gundulića u Jugoslavenskoj akademiji nisu o tome bili darežljiviji. Körbler je ponovio ono, što je kazao u drugom izdanju, ⁹ a Rešetar je šutnjom potvrdio ili u bilješkama i dodatkom dopunio neke navode Körblerova predgovora; obojica su samo mislila na izdavanje tekstova Gundulićevih.

Vinko Lozovina o našem pitanju kaže: »Taj njegov školski odgoj i protivureformatorske težnje isusovačkog reda objašnjuju mnoge strane Gundulićeva zrelijeg književnog rada, a ponajprije književni prijelom i duševni obrat na izmaku njegova mladenačkog perioda. Naprotiv početni mu period bio je sav ispunjen romantičkom lirikom i dramatskim stvaranjem u maniri razbludne, često raskalašene klasično-mitološke i pastirske drame... Oni [= ti radovi! J. R.] nam ujedno kažu i to, zašto ih je zreliji Gundulić odbacio ne hoteći ih i dalje ostaje pjesnikom ‚poetskih tašćin‘... Od god. 1620 započinje se nov period Gundulićeva stvaranja s parafrazom ‚Pjesni pokornih kralja Davida‘«. ¹⁰

⁶ Povijest hrvatske književnosti, knj. I, Zagreb 1913, str. 224, 225.

⁷ Isto, 228.

⁸ Stari pisci hrvatski. IX², str. XIV—XV, XVII—XIX, C.

⁹ Isto, III. izdanje.

¹⁰ V. Lozovina, Dalmacija u hrvatskoj književnosti, Zagreb 1936, str. 140—141, 142, 144 (slično).

Mirko Čović kritizira sve one tamo »od Šrepela, pa unaprijed...«, da bi Gundulić bio »literarni i religiozni konvertit«. Čović navodi Gundulićeve riječi iz predgovora, a zatim kaže: »Posveta je napisana 1. oktobra 1620. Dakle kad mu bijaše 31 godina. A kako on u istoj posveti tvrdi, da su pjesni pokorne kralja Davida ,minutijeh ljeta od njega prenesene', da su od neznanaca poharane, s nepomnje izopačene, s prepisivanja iskrivljene, pa da ih je ponovno trebalo preraditi: — to znači, da ih je morao prevesti barem desetak godina prije 1620, što bi bilo oko 1610, odnosno, kad je imao oko 20 godina.« Dalje Čović kaže, »da Gundulić u svoj posveti ne govori o kakvome novome načinu pjevanja«, da »u posveti nema govora o njegovoj konverziji«, uopće rečeno, da »nema govora o novom pravcu ni o prijelomu u duševnom životu Gundulićeve...« Čović je uvjeren »da u Dubrovniku nije bilo ni reformacije, ni protivureformacije, ni katoličke reakcije...«¹¹

Mihovil K o m b o l parafrazira spominjane Gundulićeve riječi, pa na temelju pisanja o »konvertitstvu« Gundulićeveu pita, da li Gundulićeve riječi treba »shvatiti kao prelom u životu i kao odvratanje od jednog umjetničkog pravca i gledanja na svijet pod utjecajem suvremenoga katolicizma? To se je doduše često činilo, ali bez razloga, jer Gundulić u ovom predgovoru govori samo o izdavanju djela, dajući pri tom kao ,krtjanin spjevalac' prvenstvo duhovnom pjesničtvu. Prepjevavajući uporedo psalme i *Ariadnu* — koju je, uostalom, kasnije i izdao (Ancona, 1633) — nije Gundulić bio nimalo u sukobu sa svojim vremenom, u kojem se je ćutilno i duhovno toliko dodirivalo«.

Na kraju, dajući sintezu, Kombol kaže: »Kao članu poviestnog društvenog sloja, po potrebama života i po nasljedstvu naviklog na racionalan stav prema svijetu i spremnog da i u konzervativnom katolicizmu gleda jedan od temelja svoje društveno-političke zgrade, Gunduliću su često pokretač stvaranja bila politička, a još češće religiozna raspoloženja, kojima nesumnjivo pripada prvenstvo među temeljnim komponentama njegove duševnosti.«¹²

Iznijevši sva važnija mišljenja o postavljenome problemu vidimo, da nitko osim Branka Vodnika — a po njemu donekle i Lozovina — nije ni pokušao dati razloge postanku Gundulićevim riječima u predgovoru »Pjesnima pokornim«. Vodnik je ušao u vrijeme i prostor i našao barem neke razloge, koje je samo spomenuo. On je najprije utvrdio, da je to »doba protivureformacije«, koja je »smatrala svojom zadoćam, da u svom pravcu utječe na društveni i javni život u Dubrovniku, koji je za nju bio i važna politička točka«. Zatim je Vodnik ukazao na pobunu na Lastovu i kao posljedicu toga, dolazak Isusovaca u Dubrovnik i njihov utjecaj na književnost, koji su tim putem htjeli uvesti novi red.

Slažući se u općim izvodima s Vodnikom, pokušat ću pokazati, zbog kojih je razloga Ivan Gundulić, kao neženja, mlad čovjek s oko 30 godina, nazvao svoje mladenačke radove »porodom od tmine«, a sebe »krtjasta-

¹¹ M. Čović, Da li je Ivan Gundulić bio literarni i religiozni konvertit?, *Hrvatska revija*, 1938, br. 12, str. 650, 651, 652, 654.

¹² Povijest hrvatske književnosti do preporoda, Zagreb 1945, str. 226—7, 236.

ninom spjevaocem«, primivši zadaću, da će ubuduće pisati samo djela u duhu kršćanstva.

Da su razlozi Vodnikovi općenito primljeni u nauci i da su iz njih izvedeni logični zaključci ne bi trebalo obrazlagati, ovako mi se čini, da se moraju navesti svi uzroci spomenutoj odluci i obrazložiti, kako se ne bi mislilo, da je odluka Ivana Gundulića slučajna.

II

Ne ulazeći u stariju, tamniju povijest otoka Lastova, što za naš zadatak nije ni važno, moramo utvrditi: da je Lastovo samo prešlo u XIII st. pod Dubrovačku Republiku; da je taj otok bio vrlo važan s geografskog i vojno-obrambenog gledišta za Dubrovačku Republiku, jer joj je služio kao kakav branik prema pučini Jadranskog mora; da se otok krajem XVI st. mogao uglavnom prehraniti ribolovom, zemaljskim proizvodima i zaradom stanovnika na brodovima.¹³

Prema statutu, koji je uživalo Lastovo tamo od početka XIV st., na otoku je u ime Dubrovačke Republike vladao dubrovački vlastelin kao knez na dvije godine. Dubrovčanin je bio i njegov zamjenik, a vijećnici su bili Lastovci, koji su uživali razne privilegije. Kako su se prilike razvijale, tako su u statut dodavali nove odredbe.¹⁴

U Dubrovačkoj su Republici neki dijelovi države imali djelomičnu samostalnost, pa je među tima bilo i Lastovo. Ona je proistjecala iz statuta i običaja, ali su dubrovački upravljači znali kršiti prava Lastovaca. Tako je bilo i god. 1343.¹⁵ Karakterističan je zaključak Lastovaca u njihovu vijeću, što su god. 1346 donijeli, da nitko osim njih ne smije na otoku imati nekretnina,¹⁶ vjerojatno zbog toga, što su, s obzirom na količinu tla, bili dosta dobro napučeni, i što je postojala namjera, (možda Dubrovčana i ostalih susjeda) da se šire na otoku, a njima to nije konveniralo.

Više puta je poslije toga dolazilo do razmimoilaženja između predstavnika Dubrovačke Republike i Lastovaca, tako da je koncem XV st. prestao »svaki obzir na dužnost i pravednost«. God. 1486. vlast Lastovskoga kneza bude stegnuta i ograničena na samo dijeljenje pravice, i, nešto kasnije, s pravom priziva za nezadovoljne stranke na dubrovački sud. God. 1523 dubrovačko je vijeće dopustilo pravo građanstva na otoku Lastovu i drugima, što je poništavalo odluku lastovskoga vijeća i g. 1346, da stranci ne smiju imati nekretnina na Lastovu, a s tim i ostala prava koja su iz toga proistjecala. »Po tom kroju — kaže Šime Ljubić — nastavilo se je sve dalje do konca 16. stoljeća, ali postepeno i oprezno. Napokon 23. studenog 1601. dubrovačko vijeće izda naredbu od 24

¹³ U II. i III. poglavlju namjerno ću uzeti rezultate tuđih ispitivanja.

¹⁴ Knjiga s uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova. Priredio Fr. Radić, Zagreb 1901, Monumenta hist. — juridica Slavorum Meridionalium, 8.

¹⁵ Š. Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike, knj. II (Zagreb 1870), str. 180, 182.

¹⁶ Š. Ljubić, Odnosi među republikom mletačkom i dubrovačkom od početka XVI. st. do njihove propasti, Rad JAZU 53, str. 113.

članka na Lastovljane, kojom je sada bezobzirno srušilo do temelja sve glavne njihove pravice.« Ovo, zatim nasilja dubrovačkih knezova na otoku, ponuka Lastovce da traže pravdu drugdje.¹⁷

Lastovci su izabrali rješenje, koje je najviše uvrijedilo dubrovačku vlastelu, a ni njima sigurno nije lo najdraže, ali uvrijedeni često nema mjere. Pedeset najodlučnijih predstavnika Lastova sastanu se svibnja 1602. na čelu sa dva popa (Franjo Lasman Paskvaličević i Martin Lugutez) u crkvi sv. Bogorodice u polju, gdje odluče i zavjere se, da će se predati mletačkoj vladi. Tom prilikom odrede i svoga delegata, koji će pregovarati s vrhovnim providurom mletačkim u Dalmaciji.¹⁸

Ne razumjevši se dobro s Mlečanima, koji su ih savjetovali da se smire, jer za Mlečane nije bio pogodan čas, Lastovci su protjerali dubrovačkog kneza Serafina Zamanju i imenovali domaću upravu. Sad je tajna stvar postala javna. Da bi umirili otok, Dubrovčani tamo pošalju dosta vojske s tri plemića, koji su uspostavili ponovno svoju vlast. Dubrovčani tom prilikom uhapse više Lastovaca i spomenuta dva popa i odvedu ih u Dubrovnik. I sad nastaju strašne represalije: propisani su novi tereti, nekoliko je pobunjenika na Lastovu obješeno, mnogo prognano, a spomenuta dva popa po odluci prijekoga suda u Dubrovniku bila su u tamnici zadavljena.¹⁹

Za Lastovce se zauzimahu Mlečani, koji su htjeli isposlovati od Dubrovčana, da poštuju stare pravice stanovnika Lastova. Mlečanin je bilo do toga, da se ne bi tko iz Dalmacije pobunio protiv njih, pa su zbog toga stišavali burnu situaciju na Lastovu; Dubrovčani su bjesnili, što su se Lastovci obratili Mlečanima i tako ocijenili njihovo vladanje ispod mletačkoga.

Rezultat je mletačkoga nastojanja bio, da vlastela dubrovačka nisu htjela ni čuti za popuštanje, a Lastovci također.

Dubrovčani su bili brzi, kao i uvijek kad im je trebalo, a sad su imali naročita razloga zbog davljenja dvaju spomenutih popova, da papi prikažu cio događaj, kako bi se u isto vrijeme i opravdali. U tom svome opravdanju prikazali su Mlečane kao one, koji bune njihove podanike. Mlečani su uživali, da pred papom mogu ocrniti Dubrovčane, kako ne znaju vladati. Lastovci su, preko svoga delegata — popa, obavijestili papu o događaju, tako da se papa ne samo nije htio zauzeti za Dubrovčane, što je on redovito činio, cijeneći njihov položaj i njihovo dojavljivanje u korist kršćanstva, već ih je i ukorio. Papa zbog toga posla svoga povjerenika u Dubrovnik da izvidi, što se dogodilo. Kako je rezultat bio porazan za Dubrovčane, »papa zapovjedi općini dubrovačkoj, neka pošalje u Rim kneza, pet članova Maloga vijeća i općinskoga odvjetnika u ime cijeloga grada, da prose milost«. Dubrovčani su se nećkali, jer bi to značilo silno poniženje. Osim toga je knez dubrovački za vrijeme svoga jednomjesečnoga kneštva morao biti u Gradu. Zbog toga »papa svečano izopći Dubrovčane.«²⁰

¹⁷ Isti, isto, str. 113—114.

¹⁸ Isti, isto, 114.

¹⁹ Isti, isto, 115.

²⁰ Isti, isto, 120.

U ono vrijeme papino izopćenje nije značilo samo crkvenu kaznu, već je povlačilo sobom i mnogo drugih neugodnosti i šteta materijalne naravi, jer je sve kršćanske države obvezivalo, da s Dubrovačkom Republikom pored ostaloga, ne trguju. Zbog toga »na preponizne molbe izvanrednoga poklisara dubrovačkoga Marina Gudulića« kod pape bijaše odlučeno, »da se Dubrovčani prime na milost, ali pod uvjetom, da opozovu osudu proti umorenim, da dadu 1000 talira za popravlanje stolne crkve i nadbiskupske palače, 150 svake godine pojedinom kanoniku, koji su do tada slabo opskrbljeni bili, da rodbini onih popova povrate sva dobra zaplijenjena, nanovo sagrađe njihove kuće i poprave lastovsku crkvu, da knez i Malo vijeće svake subote za godinu dana izmole kronicu, a za tri godine dalje triput na godinu da se pričeste, te napokon, da se općinski načelnici prikažu u stolnu crkvu za velike mise, i da isprose oprostjenje od svoga nadbiskupa.« U bilješci poslije ovoga Ljubić kaže: »Tom prigodom i Jezuite prokrčiše si put u Dubrovnik«. Da bi to dokazao, Ljubić navodi jedan dio izvještaja Fr. Molina iz Kotor (od 22. XII 1611), u kojemu se kaže, da su mu opisali način, kako su isusovci uvedeni u Dubrovnik (1604), i to zato, »što su vlastela dali ubiti neke popove s Lastova, a papa ogorčen zbog toga, ekskomunicirao je one iz vlade [= dubrovačke. J. R.]. Uslijedivši oprost, papa je tražio da bude dopušteno Jezuitima, da smiju četiri ili šest njih stajati u Dubrovniku, što prije nisu mogli. Dubrovčani su pokušali da to spriječe, ali su morali popustiti.«²¹

Nakon dugih i čestih pregovora između Dubrovnika i Mlečana, teška su srca primili Lastovci odluku, da se moraju predati Dubrovačkoj Republici, koja će im oprostiti pobunu, s garancijom obiju strana (16. VI 1606.). Tako je ova pobuna završena, iako Dubrovčani nisu zaboravili nanijete im neugodnosti, sveteći se i kasnije svojim podanicima na Lastovu.²²

Kolikogod je ova pobuna važna i simptomatična u Dubrovačkoj Republici, za nas je ovaj čas važnija posljedica toga, p a p i n a e k s k o m u n i k a c i j a dubrovačkih upravljača. Na molbe i zaklinjanja dubrovačkih poklisara i prijatelja, a najviše — kako ja vidim — zbog općeg položaja Dubrovnik u kršćanskom svijetu i osjetljiva odnosa njegova prema Turcima, papa je skinuo tu kaznu i udario dubrovačke upravljače novčanom i drugim kaznama, kako je naprijed navedeno. Povrh toga, odmah poslije kazna, slijedi dolazak jezuita u Dubrovnik i

²¹ Isti, isto, 120, 121. Iz izvještaja Fr. Molina: . . . »mi volsero narrar il modo, con il quale si sono introdotti in Ragusi (1604), et è, che havendo questi anni passati fatto la signoria morire alcuni preti dall'Agusta [= Lastovo], il pontefice sdegnato da ciò, dichiarò scomunicati quei del governo, et essendosi trattata et seguita la reconciliatione, adimandò la santità sua, dicono essi, in gratia che fosse permesso alli padri Giesuiti di mandar a fernarsi in quella città quatro o sei di loro, il che non havevano mai potuto ottenere per avanti, ancor che ne havessero fatti diversi tentativi, ma che all'istanza del pontefice bisognò all'hora per convenienti rispetti ciedere, che però non havevano mai potuto impetrare licenza di fondar collegio o altro luoco proprio, ma che stavano in una casa privata tenuta ad affitto, poco ben veduti dall'universale, ma favoriti et sostenuti da alcuni particolari . . .«

²² Isti, isto, 122—135.

njihovo duže boravljenje u tom gradu i republici, kao i njihovo delovanje, protiv čega su se dubrovačka vlastela dotad uvijek taktički borila, pa je za jezuite Dubrovnik bio samo prolazna stanica na njihovu putu za Balkanski poluotok.²³

III

Razni su pisci na pitanje, *zašto* se jezuiti prije toga događaja nisu zadržavali u Dubrovniku, odgovorali općenito, da ih dubrovačka vlastela nisu voljela; neki spominju bez objašnjenja, da su jezuiti voljeli, da se miješaju u unutarnje poslove odnosne države, a neki ne govore ništa o tome. Mislim, da bi to pitanje trebalo bolje razjasniti.

Poznato je, da je Dubrovačka Republika — zbog svoga delikatnog geografskog i političkog položaja i svoje vojne slabosti — željela pod svaku cijenu da živi u miru sa svima državama zbog očuvanja samostalnosti i trgovine, a naročito sa svojim susjedima, u prvom redu s Turskom, od koje je politički ovisila. Osim toga, što se unutarnjih prilika tiče, poznata je činjenica, da su dubrovačka vlastela čuvala vlast samo za sebe, pa su bila ljubomorna na svakoga, koji se u to htio miješati. Vlastela su to najenergičnije priječila i onemogućivala, kao što su najoštrije nastupala i protiv same neke vlastele, kad su htjela Dubrovačku Republiku uvlačiti u međunarodne avanture ili kad su otvorenije — s opasnošću da se sazna — špijunirala za neku stranu zemlju, pa to bila i kršćanska.²⁴

Dubrovačka je Republika, službeno i neslužbeno, bila vrlo vjeran pristaša rimske kurije, kojoj je služila dostavljajući vijesti iz Turske i s Balkana, prenošenjem materijala i svega potrebnoga u oba pravca, zauzimanjem za kršćane, naročito za katolike, i zagovaranjem njihovim kod turskih vlasti, ako je bio moguć bilo kakav uspjeh, a sama se ne bi kompromitirala. Isti su odnosi, u najvećem broju slučajeva, bili i s drugim kršćanskim zapadnim državama. Zbog ovih činjenica svima je Dubrovnik bio potreban, pa je ta mala Republika gdjekada znala da bude kao neki centar špijunaže za Balkan i za bliži i srednji Istok. Dubrovačka je vlada bila u stalnom strahu, da ne bi došla u položaj, da je Turska zbog toga opomene, a što je bilo još teže, da joj poveća danak ili kazni krajnjom mjerom — ukidanjem samostalnosti.

U skladu s ovim pogledima dubrovačke vlastele, odgovorne za slobodu svoje Republike i za njezin — a razumije se — i svoj opstanak i napredak, stoji i dubrovački postupak prema jezuitima kao borbenoj organizaciji katoličke crkve. To je shvatio sâm papa i svi odgovorni činioци rimske katoličke crkve, pa se nije ni tražilo stalno boravljenje jezuita u Dubrovniku prije onog kobnog događaja, kad su dubrovačka vlastela zbog bijesa protiv pobune Lastovaca nepromišljeno dala u du-

²³ Đuro Körbler, Četiri priloga Gunduliću i njegovu »Osmanu«, *Rad* 205, str. 136 i d.; *Isti*, sitniji prilozi za povijest dubrovačke književnosti, *Rad* 212, str. 226.

²⁴ Š. Ljubić, *Odnosaji*, 120—121; — M. Stojković, *Rimska papina protivureformacija u južnoslavjenskim zemljama*, *Nastavni vjesnik*, 1913—1914, str. 189.

brovačkoj tamnici zadaviti dva svećenika kao vođe pobune, ne misleći na posljedice ili precjenjujući svoj ugled i utjecaj.

Ipak su neka vlastela, prijatelji jezuita, i krajem XVI st. privatno nastojala, da utru put dubrovačkoj jezuitskoj rezidenciji, pa su kupili kapital za gradnju zgrade kolegija. U tome su se isticali neki iz obitelji Gundulića, Kaboga i Gučevića.²⁵

Valja razumjeti i postupak papin, kad je poslije pobune Lastova tako reagirao. Ako tako čine katolička vlastela dubrovačka, što bi tek mogli ostali, ako se ne reagira najjače, ako se ne upotrebi najjača kazna, kojom se raspolagalo.

Kako smo vidjeli, posljedica postupka dubrovačke vlastele bila je, među ostalim, da moraju primiti jezuite u svoju Republiku (vidi pogl. II), ali više ne kao prolaznike nego sa stalnim boravištem u Dubrovniku. Što neki pisci navode, da je dolazak jezuita u Dubrovnik uslijedio na molbu dubrovačkog nadbiskupa *Tempesta*,²⁶ ne mijenja ništa na stvari, jer potčinjeni moraju izvršavati naredbe svojih starješina i onda, kad ne bi htjeli. Osobito je to vrijedilo u ovom slučaju, kad je velika kazna ekskomunikacije zamijenjena, uzevši sve skupa, relativno blagom. Ni sada većina dubrovačke vlastele nisu promijenila mišljenje, jer je i ove jezuite dočekala neprijateljski te ih nastojala onemogućiti, da bi što prije otišli.²⁷ Ali jezuiti su morali biti u Dubrovniku, pa su i došli i nastojali ostati!

Prva jezuitska misija u Dubrovniku u XVII st. bila je od 1604.-1608., *druga* od 1609.-1612., odnosno prva Kašićeva, za kojom je slijedila *treća* (1620-1633), sve s privremenom rezidencijom.

1. *Prva misija.* U Dubrovniku su došli jezuiti ljeti 1604., i to Aleksandar Komulović (u Dubrovniku 1604-1608), Silvestar Muzio (u Dubrovniku 1604-1608) i jezuitski superior Jakov de Nobili. Kako se po imenima može poznati, Komulović je rođ. u Splitu 1548., umro u Dubrovniku 1608.) bio Hrvat,²⁸ a ostala su dvojica Tali-

²⁵ M. Vanino, Gundulići i dubrovački kolegij, *Hrvatska revija*, 1938, str. 693. — U bilješci 1) navodi pisac neslaganje postupaka Dubrovačke Republike prema jezuitima, tj. jedamput bi diskretno odobrili, da jezuiti dođu u Dubrovnik, drugi put ne bi spominjali ovo pitanje, što znači i nijekanje prvoga pristanka. Prema tome — mora biti jasno — ne može se ovakav postupak nazvati afirmativnim, već jednostavnom taktikom odugovlačenja rješavanja pitanja, koje se ne želi povoljno riješiti. Ovakvo treba shvatiti postupak većine dubrovačke vlastele prema pitanju stalnog boravka jezuita u Dubrovniku.

²⁶ M. Vanino, Da li je Ivan Gundulić isusovački dak?, pretiskano iz »Obzora« god. 1938, br. 187 i 188, str. 10: »Senatu je bilo krivo, što do rezidencije nije došlo njegovom vlastitom, nego papinom inicijativom...« Senat nije nitko sprečavao u tome, izuzevši članova senata — vlastite, pa što se nije ostvarilo, odaje raspoloženje većine.

²⁷ Isti, isto, str. 11, 12. bilješka 13.

²⁸ A. Komulović je kao zadarski kanonik imenovan (10. 1) 1584. papinskim vizitorom, s još jednim, u Turskoj, zapravo po Balkanskom poluotoku. Krajem iste godine javljaju oni iz Sofije, da su obišli Makedoniju, Srbiju i Bugarsku. Komulović (s drugom) nije se zanimao na svom putovanju samo vjerskim i crkvenim poslovima, »nego je nastojao da na osnovi svojega proučavanja utvrdi, kako bi najbolje bilo zahvatiti Turčina na Balkanu«. Na Balkanu je Komulović boravio od 1584. do 1587., pa u svom izvještaju sam govori o protjerivanju Turaka, kad kaže, da je ispitivao »la

jani. General jezuitskog reda Aquaviva uzeo je tu kombinaciju narodnosti, jer su dubrovačka vlastela znala talijanski, a Komulović je trebalo da na hrvatskom jeziku propovijeda u gradu i po župama dubrovačkim. S obzirom na takvu kombinaciju sastava prve jezuitske misije moramo pretpostaviti, da je težišta njihova rada bilo s vlastelom, a manje s pukom, koji je znao samo hrvatski.

Jezuite Komulović, Muzio i de Nobili sigurno su odmah počeli vršiti svoj posao, unajmivši neku kuću za privremu rezidenciju. Kako iznosi M. Vanino, Muzio je 1. studenoga 1604. započeo u katedrali niz predavanja o »pokori« te se bavio vjerskim obrazovanjem klerika i »poučavanjem vlasteoskih mladića, a kako je osim staroklasičnoj bio vješt i talijanskoj književnosti, na molbu nekih osnuje književnu akademiju. Članovi Akademije bili su bez sumnje sami mladi ljudi, jer de Nobili 2. srpnja 1605. javlja provincijalu, da je o. Muzio priredio dva književna sijela, na kojima su *mladići* kazivali pjesme i držali besjede. Komulović je na hrvatskom jeziku propovijedao, tumačio kršćanski nauk i kleru držao konferencije s područja moralne teologije, koje je nastavio de Nobili, kad je Komulović obolio. Isti je de Nobili jednom u tjednu javno predavao, jamačno u kojoj crkvi i na talijanskom jeziku, o ugovorima i o lihvi, dakle o predmetu veoma aktuelnom u trgovačkom gradu. Jedan neposredan plod tih predavanja bio je i taj, da su neki slušatelji restituirali okrupne svote.«²⁹

God. 1606. jezuiti su »držali školu, a kako nisu imali dovoljno sredstava za život, primahu školarinu, što se kosilo s pravilima Reda, po kojima je obuka kao i sav ostali rad, morala biti besplatna. Aquaviva je tu praksu, čim je za nju čuo, osudio te Ocima naredio, da odmah odustanu od nje; ako nemaju od čega živjeti, on će pomoći, inače bolje da se vrate u Rim. Aquaviva je rezidenciju doista i pomagao novcem. . . « (28. VIII 1606).³⁰

facilità et il modo per scacciare il Turco dall' Europa«; savjetuje, da se nagovori ruskog cara, da stupi u savez protiv Turaka i pravi plan o osvajanju Carigrada. Kad je nakon nekoliko godina došlo do rata između Austrije i Turske, po naredbi papinske kurije Komulović pođe zimi 1593. preko Beča i Ugarske u Erdelj i Moldavsku, da bi od Turaka odvratio knezove spomenutih zemalja ili ih nagovorio, da budu pasivni. Poslije pregovora s Kozacima u Kamienjcu Podolskom pošao je Komulović u Krakov, gdje je na dvoru poljskome radio na zajedničkoj vojni Poljaka i Rusa protiv Turaka. Komulović je bio u Vilni početkom 1597. radeći na istome poslu, a iste godine pođe u Moskvu, gdje pokušava nagovoriti ruskoga cara na ligu protiv Turaka, ali interesi raznih vladara bili su različiti, pa do zajedničkoga rata protiv Turaka nije došlo. Komuloviću su priznavali velike diplomatske sposobnosti i revnost. Vrativši se u Rim, Komulović je 1. IV 1599. stupio u red isusovaca (P. Pierling i Fr. Rački, L. Komulovića izvještaj i listovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku, *Starine JAZU* XIV, str. 83—124; — Theiner, Vetera monumenta Slav. merid. histor. illustr., Romae 1875, II, 86, 90; — T. Matić, Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba, *Rad JAZU* 231, str. 244—246). Poslije nekoliko godina, s velikim diplomatskim iskustvom te povjerenjem papinim i svojih pretpostavljenih, nije bez razloga bio baš on poslan u Dubrovnik s prvom dvojicom jezuita.

²⁹ M. Vanino, nav. mjesto, str. 12—13.

³⁰ Isti, isto, str. 13.

M. Stojković kaže, da je Muzio podučavao »le belle lettere con molta riputazione' — i pjesnika Gundulića«. ³¹

»S velikim je priznanjem propovijedao u adventu i u korizmi 1606.-1607. o. Cezar Alucci, a za 1607.-1608. poslani o. Augustin Vivaldi, na glasu propovjednik po velikim gradovima Italije, tako je osvojio slušatelje, da ga je vlada zaiskala u Aquavive i za g. 1608.-1609.«. ³²

Ne znamo, tko je sve bio đakom gore spomenute škole, privatne i organizirane kao neredovite, ali svakako kao škole, bez obzira na to, da li je davala kakve svjedodžbe. U ovo vrijeme, kao i dugo, škola nije morala, dapače mislim da i ne smije značiti bukvalno neku redovitu školu, nego svaku školu, u kojoj se nešto učilo. U ovakvoj su školi, kakva je jezuitska bila u Dubrovniku početkom XVII st., jezuiti poučavali razne predmete dostupne razvitku svojih učenika. Neki su predmeti malo prije spomenuti. Isto je tako teško kazati, koliko je đaka imala ta privatna škola. Dok o nekim pitanjima, kao što su predmeti, koje su poučavali, nešto znamo, a mogli bismo zaključiti i po analogiji ondašnjih jezuitskih škola, o broju polaznika moglo bi se, možda, doznati iz arhiva u središtu jezuitskog reda; ne znam, da li bi se moglo znati, tko je sve polazio tu školu!

Nama je najvažnije ovo posljednje pitanje. Mislim, da neću pogriješiti, ako ustvrdim, da su se njom koristila u prvome redu djeca onih dubrovačkih vlasteoskih obitelji, koje su nastojale, da bi jezuiti došli u Dubrovnik. U Dubrovniku bi to u ovo vrijeme mogle biti obitelji Bunić, Đurđević, Gučetić, Gundulić, Kaboga, i neke druge. Već je davno Đuro Körbler pisao, da Ivan Gundulić nije bio đak jezuita u redovitoj njihovoj školi, ali on dopušta, da je Ivan Gundulić u svojim mladim danima slušao jezuite u takvoj školi, kad kaže ». . . već ako je kao mladić slušao kojega od njih propovijedati ili pripadom raspravljati o kojem pitanju vjere i tadanje filozofije«. ³³ M. Vanino kaže, da je god. 1604., kad je Komulović s drugovima došao u Dubrovnik, Ivanu Fr. Gunduliću bilo oko 15 godina, pa je »mogao s razumijevanjem promatrati intenzivni rad Isusovaca, koji nije mogao ostati bez utjecaja na njegov živi duh i pobožnu mu čud«. ³⁴ S ovim se izlaganjem potpuno slažem, jer na temelju onoga što znamo, nije moglo biti drukčije.

Prema tome može se kazati, da je Ivan Fr. Gundulić, bez obzira na to, što nije mogao biti đak jezuitske redovite škole, sigurno bio »isusovački đak«! On je to bio više nego sigurno, iako nemamo izravnih dokaza za to, kako i Vanino misli. ³⁵ On je to bio po religioznoj tradiciji svoje obitelji, po onome što znamo, da su i Gundulići priželjkivali i radili na tome, da jezuiti dođu u Dubrovnik, pa — na kraju — i po svome odgoju, koji, vjerujem, da je bio vrlo strog. On je bio jezuitski đak poslije 1604. i do 1608, prema tome, između 15. i 19. godine, kad se formira čovjek. Nje-

³¹ M. Stojković, Rimska papinska protivureformacija, str. 191.

³² M. Vanino, nav. mjesto, 13. Da li ga je »vlada zaiskala« ili na koji se način to dogodilo, trebalo bi ispitati!

³³ Đ. Körbler, Četiri priloga, str. 168.

³⁴ Da li je i Gundulić bio isusovački đak?, str. 12.

³⁵ M. Vanino, nav. mjesto, str. 12, 14—15.

govi su učitelji bili Aleksandar Komulović, Silvestar Muzio i de Nobili; koji od njih više i u čemu, ne može se zakati.

2. Druga misija. God. 1608. umro je A. Komulović u Dubrovniku, a Muzio je iste godine otišao iz toga grada,³⁶ jer je Aquaviva u srpnju 1608. ukinuo dubrovačku stanicu i opozvao jezuite iz Dubrovnika, pošto ih jedan dio vlastele nije pomagao.³⁷ Njih su zamijenili krajem 1609. (došli su u Dubrovnik 13. XII) jezuiti Bartul Kašić,³⁸ Pandolfo Ricasoli i pomoćnik Dominik Regidore. Došavši u Dubrovnik uputili su se prema gradu. Blizu gradskih vrata isusovci sretoše dvojicu vlastele, koja su ih uvela u grad i u kuću vlastelina Miha Bunića. Drugi dan prijedoše na stan u kuću, koju su im pripravila vlastela, prijatelji jezuita, Sigismund Đurđević i Vladislav Bunić. K njima ih je vodio kroz grad Miho Gradić.

S. Đurđević i Vlad. Bunić bili su samo neki od glavnih prijatelja jezuita u Dubrovniku. Đurđevićevoj ženi Jäki, kćeri Jera Kaboge, prijatelja i zaštitnika jezuita, Kašić je posvetio »Život Gospodina našega Isukrsta« (Rim 1638). Predgovor kao i čitava knjiga bili su napisani prije 6. IV 1636., jer je imprimatur tada datiran. — Još prije nego se Kašić sjetio Đurđevićeve Jäke, prikazao je Agati, kćeri V. Bunića, »i svim ostalim dumnam u Dubrovniku, monastiru sv. Marka« 1. XI 1613. »Način . . . od meditationi« (Rim 1614). I jedno i drugo pokazuje, da su jezuiti u njima imali velike prijatelje i zaštitnike, i da je to sve trajalo čitavo vrijeme, što je u oba navrata Kašić boravio u Dubrovniku.

Kašić i drugovi pohodili su službeno spomenutu dvojicu vlastele (S. Đurđevića i V. Bunića), koji su tada bili senatori, a prema njihovu savjetu i druge prijatelje svoga reda. Oni su pošli i knezu za siječanj 1610. Jeronimu Cervi, koji je prošlih godina bio protiv jezuita; on ih je primio i prigovorio čudeći se njihovu generalu, da ih je (jezuite) poslao u Dubrovnik, jer da ih senat nije pozvao ni za to molio. (Oni su — da se spasi forma — došli na traženje nadbiskupa Fabija Tempesta [imenovan dubrovačkim nadbiskupom 12. VI 1602.]). Knez je od njih tražio, da ne bi stvarali razdor između puka i vlastele, što je Kašić i obećao.³⁹

Ubrzo Kašić počne propovijedati na hrvatskom jeziku na jutarnjoj misi, pa je tako činio sve tri godine, usprkos tome, što su neki negodovali.

Jezuiti su stvorili i neku školu, pa je odrasle učio Ricasoli gramatiku, a Kašić manju djecu, koja nisu znala talijanski, prve po-

³⁶ *Isti*, isto, 2, bilj. 1, 13.

³⁷ *Isti*, Autobiografija Bartola Kašića, iz *Grade* XV, str. 32. bilj. 49.

³⁸ O Kašiću usporedi i: M. Stojković, Karakteristika života i djelovanja Bartola Kašića iz Paga, *Nastavni vjesnik* 1913—1914, str. 1—9; — *Isti*, Rimski papinska protivureformacija, str. 184—200; — *Isti*, Bartolo Kašić D. I. Pažanin, *Rad JAZU* 220, str. 170—263; — M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, Prag i Heidelberg 1927, 28 i d.; — M. Vanino, Bartola Kašića »Ritual rimski« (1640). Kulturno-historijske bilješke, *Vrela i prinosi*, sv. 11 (1940), str. 98—115; — *Isti*, Da li je I. Gundulić bio isusovački dak?, str. 2—16; — razne povijesti hrvatske književnosti.

³⁹ M. Vanino, Autobiografija B. Kašića, str. 32—33.

četke i bukvicu. Na želju nekih vlasteličića Kašić pristane da poučava humaniora, što je do svog odlaska poučavao Silvestar Muzio. Kako su se mladići brzo ohladili, Kašiću je bilo milije posvetiti se propovijedanju na hrvatskom jeziku po želji nekih vladika. On je ispovijedao, među ostalima, vladike i njihove kćeri.⁴⁰

Za vrijeme ovoga boravka u Dubrovniku Kašić je vjerojatno napisao svoju knjižicu »Način . . . od meditationi«, koja je bila gotova sigurno 1612., prije njegova odlaska na prvu misiju u zemlje pod Turcima.

Ovdje treba napomenuti, da su krajem 1611. najpoznatiji zaštitnici jezuita u Dubrovniku bili Vladislav Bunić, Ivan Palmotić i Nikola Đurđević⁴¹ (vjerojatno i još nekoliko njih).

Kad se Kašić vratio s prve misije iz turskih zemalja u Rim, kaže, da je nastojao da se obnovi jezuitska misija u Dubrovniku. Doznajući za to diplomatski agent dubrovački Marko Antun Gučetić, javi u Dubrovnik i dobi upute, da to spriječi kod generala reda i prijatelja kardinala, jer senat ne želi obnavljanje jezuitske misije u Dubrovniku. Gučetić ovo saopći samome Kašiću, koji ga savjetova da govori s Muzijem Viteleschijem, koji će s generalom družbe urediti stvar, pa će se udovoljiti senatovoj želji. General je na to pristao, a Kašić, poznajući »pokvarenu ćud« dubrovačku, zatražio je od generala, da ga uputi u Loreto, gdje je ostao od 20. VII 1614. do 20. III 1618.⁴²

Druga Kašićeva misija u turske zemlje bila je 1618.-1620. Po nalogu novoga generala Muzija Viteleschija (1615-1645) on je pošao s Marinom de Bonis (vjerojatno Dobrojevićem iz Šibenika⁴³ i Marinom Drago. Oni su pošli preko Dubrovnika, gdje su ostali nekoliko mjeseci, dok se nisu s dubrovačkom karavanom uputili dalje.

3. Treća, druga Kašićeva, misija u Dubrovniku bila je 1620.-1633. Kašić je ovaj put bio s jezuitima Fr. Fatatom i s K. Gorijem. Iako je Kašić bio optužen od Dubrovčana, da ih je uvrijedio, pa ga ni njegov general nije htio u takvim prilikama poslati u Dubrovnik, zahvaljujući pogreški on je ipak tamo došao. Kad je već bio u Dubrovniku, mogao je ostati zauzimanjem nadbiskupa. Kašić je u Dubrovniku propovijedao, ispovijedao i poučavao kršćanski nauk. Na njegove bi propovijedi, osim širokih slojeva naroda i nekih staraca, dolazili i neki senatori, koji bi slušali i bilježili, što bi govorio o političkoj upravi dubrovačkoj, u prilog pučana. Razumije se, da su ti senatori bili neprijatelji jezuita.

Osim ovoga Kašić je u Dubrovniku i pisao više knjižica na hrvatskom jeziku (. . . »multos libellos scripsit idiomate communiiori Dalmatis, Illyricis, Ragusinis atque Crouatis Panoniisque . . .«). U korizmi je propovijedao hrvatski u raznim crkvama, a vladike i pučanke, koje su ga slušale, molile su ga, da im svake nedjelje propovijeda hrvatski, čemu je on

⁴⁰ *Isti*, isto, 12—34.

⁴¹ Š. *Ljubić*, *Oдношaji*, str. 121, bilješka.

⁴² M. *Vanino*, *Autobiografija B. Kašića*, str. 62—69.

⁴³ *Vrela i prinosi*, 4 (1934) str. 10, 11, 14, 16.

udovoljio. Osim ovoga propovijedao je i raznim dumnama.⁴⁴ Kašić je propovijedao i izvan Dubrovnika, i to u Mlinima, Gružu, Rijeci, Zatonu i Šipanu. On je bio i rektor rezidencije, *F a t a t o* je vršio razne službe sa svećenicima i svjetovnjacima, a *G o r i o* je podučavao mnoge učenike »literis humanioribus Italicâ Latinâque linguâ« — tri godine. Kašić nije bio voljen u Dubrovniku ni dalje; i kad je sâm htio otići, morao je po želji generala reda ostati. U pismima, koja mu je pisao M. Viteleschi (polovinom 1623), spominje se »signora Jacca«, kojoj uvelike zahvaljuje zbog njezine pomoći. To je ona ista Jâka, koju Kašić spominje u predgovoru »Života Gospodina našega Isukrsta« (Rim 1638), pa se iz ovoga daje zaključiti, da su Đurđevići i Kaboge bili veliki i stalni prijatelji jezuita. Kao svoje protivnike u jeziku, Kašić spominje »dubrovačke Aristarhe«.⁴⁵

Kako Kašić u trećoj jezuitskoj misiji u Dubrovniku nije bio dobro viđen, protiv njega su se pridružili i oni, koji se nisu slagali s njegovim hrvatskim jezikom. Dok je on u svojoj gramatici miješao štokavski i čakavski dijalekat, upoznavši kasnije bolje naš jezik (u raznim našim pokrajinama) na putovanjima po Balkanskom poluotoku, došao je do zaključka, da je naš najljepši dijalekat š t o k a v s k i, a govor i k a v s k i, nazvavši taj jezik b o s a n s k i m. Svojim jezičnim pogledima došao je u sukob s nekim dubrovačkim naziranjima na jezik, pa će pisci dubrovački, protivnici jezuita, koji su se bavili i jezikom, biti »dubrovački Aristarhi«.⁴⁶

Kašić je svoj dnevnik prestao pisati 1625., pa se potanje ne može kazati ništa, šta je dalje radio. Možda se nećemo prevariti ako kažemo, da je u Dubrovniku uvijek vršio iste poslove, a pored toga pisao svoje knjige. Čitav život Bartula Kašića odvijao se u duhu protivureformacije. »I njegove knjige hrvatske i latinske vjersko-duhovnoga i polemičkoga sadržaja, u kojima se spominju i pobijaju poluvjerci protestanti, dokazuju, da je on bio p r a v i p i s a c p r o t i v u r e f o r m a c i j s k i.«⁴⁷

4. U periodu druge i treće jezuitske misije u Dubrovniku na čelu s Bartulom Kašićem bilo je malo drukčije negoli u vrijeme Komulovićevo i drugova. Razlika je u tome, što su sada Dubrovčani još manje željeli jezuite u gradu. Zbog toga su pripisivali Kašiću i neke uvrede Dubrovčana, što se odnosilo samo na jezuitske neprijatelje. Zbog čega ta razlika?

Ako pratimo slijed historijskih činjenica, postaje nam sve jasno. Ono, što je iznjeto u ovom poglavlju, kaže nam, da se gledanje vlastele na jezuite poslije pobune Lastova više pogoršalo, pa dok se prvu misiju m o r a l i primiti kao kaznu, očekivali su poslije nekoliko godina njihov odlazak. Boravak jezuita u Dubrovniku prekidao se na kratko, ali do definitivnog njihova odlaska nije dolazilo. To je još jače uzбудilo njihove protivnike, što znači većinu vlastele, koja su — uza sve svoje negodovanje — bila nemoćna da im otkazu boravak u Dubrovačkoj Republici, od-

⁴⁴ M. *Vanino*, Autobiografija B. Kašića, 110—116.— O vezi B. Kašića s porodicom Gundulića govori i Đ. *Körbler* (St. p. hrv., IX³, str. 8). Kako M. *Rešetar* ne ispravlja, znači da se s tim slaže.

⁴⁵ *Isti*, isto, 117—140.

⁴⁶ *Isti*, isto, 124. i d.; — M. *Murko*, nav. djelo, str. 72. i d.

⁴⁷ M. *Stojković*, Rimska papinska protivureformacija, 200.

nosno o njima nije više zavisio boravak jezuita u Dubrovniku, iako su bili legalna vlast, nego o mnogo jačoj, vanjskoj sili. Ne smijemo zaboraviti, da je zadnju riječ imao Rim, odnosno crkveni krugovi, pa je tako došlo do druge i treće misije, kao što će kasnije doći i do stalne rezidencije. Sva pomoć jezuitima u ovim misijama u Dubrovniku pada na iste vlasteoske obitelji. Među njima su sigurno Gundulići. Oni su pored uljudnoga primanja jezuita i usluga, koje su im činili, slali svoju djecu u njihove škole u Dubrovniku; oni su sami postajali jezuiti, kao Marin(ko) Gundulić, baš u ovo vrijeme; ovaj isti Gundulić poklanja 16. studenoga 1627. od svoje baštine više hiljada škuda (tačnije 18.000 rimskih škuda) za izgradnju zgrade i uzdržavanje rezidencije jezuita u Dubrovniku. Obitelj šalje malog Franju Gundulića (rođ. 1621) u jezuite. I. t. d.⁴⁸

Koliko su dubrovačka vlastela bila navikla da nemaju svu vlast čvrsto u svojim rukama, njima je to bilo razumljivo od neprijatelja kršćanstva i svojih »zaštitnika« Turaka, ali im nije išlo u glavu, da može jedna zapadna vlast, crkva, tako činiti, koju su oni toliko pomagali, pa je razumljivo nezadovoljstvo postalo sve veće.

Kao svi Gundulići, tako i Ivan Gudulić. On je 1607., pri kraju prve misije jezuita, bio član Velikog vijeća. Oko toga vremena, možda nešto prije, počeo je pisati. God. 1609., kad je počela druga misija jezuita, vjerojatno je bio poznat kao početnik pisac. Da li je tada ili nešto kasnije Ivan Gundulić preveo »Arijadnu« O. Rinuccinija, koja je štampana 1608. u originalu? Ako je Gundulić nekoliko godina poslije toga preveo »Arijadnu«, da bi se ona prikazivala »s velicijem slavami... u našem Dubrovniku oko 1610., tada je mogao biti poznat kao pisac.⁴⁹ Slažem se s izvodima M. Vanina, da »nije isključeno, da se u kolu te mladeži (koju je učio S. Muzio 1604.) nalazio i naš Gundulić, a moglo je biti da se okoristio i predavanjima o poeziji i retorici o. Ricassolia g. 1609. Ne možemo zamisliti da rođeni pjesnik, kakav je bio mladi Đivo, nije bio član 'akademije lijepo knjige', koju je osnovao Muzio... Lako je također moguće da je Gundulić slušao kroz nekoliko mjeseci Kashićeva predavanja iz filozofije«. M. Vanino dalje kaže, »da su Isusovci utjecali i na Gundulićev vjerski razvoj«.⁵⁰

⁴⁸ M. Vanino, Gundulići i dubrovački kolegij, str. 693—700.

⁴⁹ Ne će imati pravo Đ. Körbler, a s njim ni M. Rešetar (Stari pisci hrvatski, IX², str. 17), kad prvi kaže, a drugi se nije od toga ogradio, da je Marinko Frana Tudiševića bio g. 1632. premlad da bi mogao glumiti u »Arijadni«, zato što ga Gundulić naziva »gospodičićem«.

Prvo, htio bih upozoriti, da nije nikako opravdana naša pretjerana kritičnost i sumnja u Gundulićeve riječi. Pisac je napisao i datirao taj predgovor »4. setembra 1632«, kad je bio potpuno zreo, imao 43 godine, a »Arijadna« je tiskana u Jakinu 1633., dakle, godinu dana kasnije, pa mislim, da je Gundulić znao što je pisao. (Jedino što za nas nije bio posve jasan!). Prema tome, ako je Gundulić kazao, da je Marinko Frana Tudiševića, »od koga i od vaše družine s velicijem slavami bi jur prikazana u našem Dubrovniku«, zašto u to sumnjati? Ako ga naziva »gospodičić«, naziva ga i »prijateljem«, pa čemu onda sumnjati u jednu od tih riječi, a ne u obje? Zašto uopće sumnjati, kad mu je sigurno bio »prijatelj«, a mogao je biti i »gospodičić«! Zbog toga moramo nastojati objasniti ta dva izraza za istoga čovjeka. Pošto se ne sumnja u izraz »prijatelj«, onda moramo protumačiti izraz »gospodičić«. Slažem se s Körblerom i M. Rešetarom, da se »Arijadna« prvi put prikazivala prije god. 1620. S obzi-

Prema tome, ovako ideološki formiran mladi Ivan Fr. Gundulić, u zaoštrenim prilikama, stupa u javni rad, bio taj književni, odnosno kulturni općenito, prihvaćajući političko gledanje jezuita samo izvan Dubrovačke Republike, i bez nje, što je bilo u tradiciji njegove obitelji, koja nije htjela riskirati postojanje vlastite države, gledajući u ovome pogledu protivno od braće Rastića i Đurđevića (1611), protivno od protivureformacije.

IV

U drugom i trećem poglavlju iznijete su glavne činjenice iz stvarnosti, s kojima se Ivan Gundulić morao sresti i koje su djelovale na čitavi život dubrovački, pa i na sama Gundulića. Idući redom, morat ćemo prema njegovu razvoju spomenuti neke među činjenicama, koje su djelovale na Gundulića i protumačiti, kako su one utjecale na njega, kako ih je on odrazio u književnim djelima, nastojeći sa svoje strane da djeluje na život.

Osim takvih dodira, nazovimo ih službenim, jezuita s Dubrovčanima, postojali su i privatni, naročito s vlastelom, s njihovim prijateljima i gorljivim pučanima. Ovaj čas ne interesiraju nas pučani, jer ne smatramo njihov udio za ovaj posao važnim. Prema tome vlastela su ona, koja su držala vezu s jezuitima, kao što su jezuiti oni, koji su podržavali te dodire s nekom vlastelom, nastojeći ih proširiti i na drugu.

1. Vidjeli smo, da su jezuiti od prvog početka imali prijatelja među vlastelom. Mi smo naveli neka imena, a među njima je obitelj Gundulić. U XVI st. jedan je od njih bio »prokurator«, poznato je da su oni dali nekoliko jezuita u XVII st. Kao što je svima znano, otac je Ivana Fr. Gundulića bio jedan od velikih katolika, prijatelja jezuita. I sam mladi Ivan Gundulić, koji je polazio njihovu privatnu školu, s njima se družio za čitavo vrijeme boravka jezuita u Dubrovniku, a napose otkad je postao član Velikog vijeća (1607) vršio i druge poslove za zajedničku njihovu stvar.

Vrijednom mladiću Ivanu Fr. Gunduliću jezuiti su sa svoje strane posvećivali naročitu pažnju, kao onome, koji će u najskorijoj budućnosti

rom na prilike u Dubrovniku, to je moralo biti mnogo prije, što ćemo vidjeti u daljem izlaganju. Što se izraza »gospodičić« tiče, Gundulić izmjenično kaže »gospodin«, »V. gosp.« (= Vaše gospodstvo), »V. G.« (= Vaše gospodstvo) i na kraju »gospodičić« u istoj posveti, pa treba misliti, da Tudišević 1632. nije bio dijete, kako neki drže. Zbog toga je jedino moguće — baš zato što je »gospodičić« na kraju spomenut — da je Tudišević za vrijeme nekog predstavljanja »Arijadne« u Dubrovniku bio »gospodičić«, koji će biti bio dijete, kad je u nepoznatoj družini glumio neko lice (možda na pr. Ljubav!). Ako je predstava »Arijadne« bila odmah pošto je ona dovršena, 1609., ili 1610., onda je Tudišević god. 1632. imao vjerojatno više od 20 godina, te je za Gundulića mogao biti »gospodin«, »V. G.« i »gospodičić«. Osim toga Tudišević se mogao tek kao odrasliji oduševiti za »Arijadnu«, nastojeći da se ona tiska. Ne samo on, već i Dživo i Sava Bunić (St. pisci hrv., IX³, 138), što će značiti, da su to željeli mnogi. Napokon, po riječima se Gundulićevim čini, da je Tudišević imao duže svoju glumačku družinu, koja je glumila i kad je Tudišević bio odrastao.

⁵⁰ M. Vanino, Da li je Ivan Gundulić bio isusovački đak?, 16.

u Dubrovniku odlučivati o raznim državnim, kulturnim, prosvjetnim i drugim pitanjima. On je u razgovorima s njima pokazao veliko zanimanje za književnost, pa je sigurno s njima i razgovarao o temama, koje pisac kao dobar katolik mora obrađivati. To je jezuite moralo zanimati s obzirom na njihovu službu i zadatke, koje su dobili za Dubrovnik.

2. Istina je, da je mladi Ivan Fr. Gundulić, osjećajući da u književnosti ima nešto reći, početka bio nesamostalan, pa je obrađivao — prevodeći ili prerađujući, ili oboje — teme ovisne o lektiri, koje su mu se kao mladu čovjeku dopale i prema kojima je imao afiniteta. Tako je kod većine književnika, pa je tako i kod Ivana Fr. Gundulića.

Svi se naši književni historici slažu u tome, da su njegova »složenja«: »Galatea«, »Dijana«, »Armida«, »Posvetilište ljuveno«, »Prozerpina ugrabljena«, »Čerera«, »Kleopatra«, »Arijadna«, »Adon«, »Koraljka od Šira«, dakle svih deset drama mladenački radovi. Među njima tako misle i Körbler i Rešetar.⁵¹ Obojica se slažu u tome kako je prvo njegovo djelo »Pjesni pokorne kralja Davida« tiskano u Rimu 1621., da su spomenute drame napisane još prije 1. listopada 1620., kad je datiran predgovor ovoga posljednjega. Prema svemu, sigurno možemo reći, da su sve spomenute drame napisane prije 1620., a Gundulić je »Pjesni pokorne« pisao »minutijeh ljeta«, kako sam kaže.

Što znači »minutijeh ljeta«? Kako sama riječ »minutijeh« kaže, to su »ljeta«, koja su tek prošla, »ljeta«, koja su bliža godini 1620., »ljeta«, koja nisu davno minula. Prema tome, ako ispravno tumačim riječi Gundulićeve, on je »Pjesni pokorne« pisao najviše 2-3 godine prije 1620.; tad je moglo biti »minutijeh ljeta«. Zbog toga ne može biti opravdana rečenica Mirka Čovića, da je Gundulić »Pjesni pokorne« napisao oko 1610., kad mu je bilo oko 20 godina.⁵² To su već davno minula ljeta, jer ni u Gundulićevoj mladenačkoj dobi deset godina nije malo. Osim toga Ivan Gundulić u predgovoru »Pjesni pokornih« kaže, da su se njegova »složenja prikazivala; osim toga daje naslućivati, da je naknadno uvidio, otkad je, 1620. i »minutijeh ljeta«, napisao »Pjesni pokorne«, »da je početak od pravoga znanja strah Božji«, što sigurno mora značiti, da do pjesama pokornih nije tako gledao. Osim toga, da li bi Ivan Gundulić, živeći u svojoj obitelji, pod paskom svojih, mogao bio poći u odgoju od »Pjesni pokornih« prema »složenjima«, kad znamo, kakva su oni u tom pogledu bili mišljenja. Prema tome očito je, da je put u njegovim uvjerenjima i književnim ostvarenjima, bio protivan, od »složenja« k »Pjesnima pokornim«. Zbog toga je jasno i istinito, da je Gundulić počeo »Pjesnima pokornim«, ne bi nikad pisao svoja »složenja«, kojih bi se morao odricati. Na kraju, ako sam Gundulić svoja »složenja« naziva »porod od tmine«, znači, da je tako gledao prije toga, u svojoj prvoj mladosti.

Zbog svega ovoga nemaju vjerojatnosti riječi A. Pavića, naprijed spomenute, da »može biti da su 'pjesni pokorne' po svom začecu i starija od bud kojega malo prije spomenuta djela (= Gundulićeva »složenja«!)«.

⁵¹ Đuro Körbler — M. Rešetar, Stari pisci hrvatski, IX³, str. 16, 17, 18. i d.

⁵² M. Čović, nav. djelo, str. 651. — Usp. Akad. rječnik, str. 720, 3a/.

Sam Pavić u tome nije bio stalan, kad je na kraju te misli kazao, bile one drame »mlađe ili kašnje utoliko, što ih je pisac godine 1620. preradio...«.

Što se tiče ove prerađbe, Gundulić kaže u početku toga svog predgovora: »u rođenju od prijatelja izdvorene, od neznanaca poharane, s neponstva izopačene, s pripisa priobražene, eto opeta u vlastitoj napravi, s naravnijem uresom... , Gospodstvu se tvomu... darivaju«.

Kako vidimo, tek što su »Pjesni pokorne« nastale, prijatelji su ga molili da im dade prijepis (ili prepisati), pa su zbog prepisivanja od neznanaca mijenjane i izopačene. I ovo nas upućuje, da su one morale biti gotove nekoliko godina prije 1620., a ove je godine on rukopis pregledao, pa se »opeta u vlastitoj napravi« javljaju. »Vlastita naprava« znači u prvotnom obliku, pa se čini, da ih je malo popravio, ali ne i preradio.

Gundulić spominje svoja »složenja« (deset drama) i još k tome »s mnozijem i bezbrojenijem pjesnima«, pa se moramo pitati, kad je Gundulić mogao tih deset drama, koje su, istina, bile razne dužine (među njima »Arijadna« u 5 činova, »Prozerpina« u 3 čina, i t. d.), i još »s mnozijem i bezbrojenijem pjesnima«, napisati? Prema M. Čoviću, Gundulić je to morao napisati do 1610., dakle do navršene 20. godine! Da li je to moguće? Ako shvatimo, da su Gundulićeva mladenačka djela (veća i manja) zrela ostvarenja mladića, onda mislim, da ne možemo vjerovati, da su svi ti radovi napisani do zaključno njegove 20. godine. Na to nas upućuje posao, koji je on pri tome morao svršiti: 1. pronalaženje teme; 2. ukoliko nije samo prevedeno, raspored gradiva; 3. posao prevođenja i pisanja stihova; 4. gradnja stihova i rima; 5. leksičko blago hrvatskoga jezika i 6. na kraju pregledavanje čitava rada.

Sve ovo nije lak rad, koji je, uz njegov redoviti posao do svršavanja liceja i drugih poslova, koje smo spominjali, tražio mnogo vremena, a osim toga i sposobnost da taj posao svrši. Svi ti radovi jesu mladenački, kako izlazi iz samih Gundulićevih riječi, ali oni ne mogu biti djetinjski, pa čak ni dječaćki. Zbog toga sam uvjeren, da su oni napisani (bez obzira da li su prevedeni, prerađeni i sl.) između (okruglo uzevši) godina 1606. i 1617., kad je počeo pisati »Pjesni pokorne«. Mladenačke je radove dakle počeo pisati oko 17. godine i završio ih oko 26. godine svoga života. U to je vrijeme Gundulić postao dovoljno zreo, da ostvari sve ono, i onako što će kasnije (1620) »s mnozijem i bezbrojenijem pjesnima« nazvati »porodom od tmine«.

3. Kad bi bilo moguće, trebalo bi odgovoriti na pitanje, kad su pojedinačno Gundulićevi mladenački radovi nastajali? Budući da nemamo nikakvih ni vanjskih ni nutarnjih indicija u samim tim djelima, osim za »Arijadnu« i »Prozerpinu« — a drugim je putem teško doći do cilja — to bi se približno samo za ta dva »složenja« moglo reći, kad su mogla postati.

Ako znamo, da je Rinuccinijeva »Arianna« (s muzikom Claudija Monteverdija) prvi put prikazana 28. svibnja 1608. u Mantovi za vjenčanje tamošnjega vojvode, te iste godine tiskana dva puta u Mantovi, a po jedan put u Firenci i Mlecima, onda možemo znati, da je uspjeh bio velik, ili kako kaže A. Capri, da se prikazivala pred

»una folla immensa, e il successo fu anche più clamoroso di quello dell' *Orfeo*«. ⁵³ M. Rešetar je pokazao, kad su prva izdanja »Arianne« izlazila, i dokazao, kojim se izdanjima Gundulić mogao poslužiti. Rešetar kaže, da je Gundulić za svoju »Arijadnu« imao »jedno od tri prva izdanja 'Arianne', koja su sva tiskana 1608.⁵⁴ Zbog velika uspjeha, koji je »Arianna« postigla u raznim mjestima i četiri izdanja u god. 1608., ona je osvojila kulturne krugove u Italiji, pa je neki dubrovački vlastelin, diplomat ili trgovac, koji je tada bio u Italiji, u jednom od tih gradova, kupio jedno od tri prva izdanja iz god. 1608., možda još iste godine ili kasnije 1609. Dobivši Ivan Gundulić taj primjerak od svoga prijatelja, dopalo mu se djelo, odlučio je da će ga prevoditi, pa je stupio na posao vjerojatno iste godine (1609. ili) 1610.

Kako inkvizicija nije protiv »Arianne« imala ništa, nije ni došla na index zabranjenih knjiga. Zbog tih razloga Gundulićeva »Arijadna« nije imala smetnja ni u Dubrovniku, pa se ne bi mogli reći, kad je prvi put prikazivana. Svakako prije 1620. (vjerojatno prije 1616.). Ako je ipak bila kakva smetnja sa strane jezuita, onda se mogla prikazivati za vrijeme, dok jezuita nije bilo u Dubrovniku, između prve i druge misije, dakle — s obzirom na ostali Gundulićev posao — najranije 1609. ili između 1612. i 1616.

Drugi primjer, koji bi nas mogao uputiti u postanak Gundulićevih djela jest mjesto u *Prozerpini ugrabljenoj* (činj. III., skazanje IV. Usp. J. R a v l i ć, Odrazi... Anali, God. IV.-V., str. 325-6, bilješka 4). Tu je Gundulić osudio lakovjernost braće Rastića i J. Đurđevića, koji su radili za talijanske knezove (Mantove, Savoje i Toskane) i htjeli primorje Dubrovačke Republike upotrebiti za odskočnu dasku u borbi protiv Turaka na Balkanu. Kako su oni bili osuđeni 1611., *Prozerpina*, ili ovaj njezin dio, nastao je te godine ili nešto poslije događaja, jer su riječi date u usta *Plutona*, pa sve upućuje na to, da je nešto poslije toga vremena Gundulić pisao tu scenu.

Zbog svega ovoga moramo pretpostaviti, da je Gundulić, kad je dobio štampanu »Ariannu« (1609. ili 1610.), radio na »Prozerpini ugrabljenoj«, pa je u toku rada unio spomenutu aluziju na Rastiće i Đurđevića (1611), ostavivši da poslije »Prozerpine« prevede »Ariannu«.

Treba upozoriti i na to, kad Gundulić svoja mladenačka »složenja« nije poredao po alfabetu, onda nas taj n j e g o v r e d obvezuje da o njemu razmislimo i o njemu vodimo računa, jer je Gundulić — vjerojatno bez većih grešaka! — svoje radove nanizao redom njihova postajanja.

Ako na to primijenimo ono, što smo mogli doznati o postanku »Arijadne« i »Prozerpine«, onda moramo reći, da je »Arijadna« nastala poslije »Prozerpine«, a svakako prije 1620. (vjerojatno do 1616.). U Gundulićevu redu je »Arijadna« poslije »Prozerpine«. Kako sam uvjeren, da je Gundulićev r e d »složenja« ispravan, moramo misliti na to,

⁵³ Antonio Capri, *Il seicento musicale in Europa*, Milano, Ulrico Hoepli, 1933, str. 32, 62.

⁵⁴ Stari pisci hrvatski, IX³, str. 17, bilješka 9.

da je Gundulić — uredan i tačan, kakav nam se čini iz njegovih činovničkih položaja — znao i ovdje svakoj stvari dati s v o j e mjesto. Zbog toga vjerujem, da nećemo pogriješiti, kako naše indicije kažu, da je Gundulić prije napisao »Prozerpinu«, pa tek onda »Arijadnu«.

Prema ovome »Prozerpina« bi bila nastala do zaključno 1611., za njom »Čerera«, »Kleopatra«, pa tek onda »Arijadna« (1612.-1616.).

Sad znamo, da je do zaključno 1611. nastalo sigurno Gundulićevih prvih pet »složenja« držeći se njegova reda; ostalih je pet nastalo poslije toga, a sva su bila gotova otprilike 1616.-1617.

Zbog ovoga čini mi se nemoguće govoriti precizno, da je Gundulić prepjevao »uporedo psalme i Arijadnu«, kako misli M. Kombol, kad za to nema nikakvih dokaza osim onoga, što smo naprijed naveli.

Razumije se, da u ovo vrijeme pada i postanak svih njegovih *mnozijek i bezbrojnijeh* pjesama, koje spominje u predgovoru »Pjesama pokornih«.

4. Sad se postavlja pitanje, zašto je Gundulić, kad je počeo pisati »Pjesni pokorne«, dakle oko god. 1617., nazvao svoj mladenački rad, *koji je on slobodno izabrao*, »porod od tmine«? Mislim, da će biti dovoljno, ako ukažemo na poglavlje III ove rasprave i upozorimo na neke činjenice.

Najprije moramo ponoviti, da Gundulić ne bi bio pisao »složenja« i pjesme, koje će kasnije nazvati »porod od tmine«, da je ovako mislio u svoje vrijeme, kad je pisao mladenačke drame »s mnozijem i bezbrojnijem pjesnima«. Moramo biti uvjereni, da je Gundulić pisao ono, što mu se u mladenačkim danima dopadalo, pa kad je sâm slobodno izabirao teme, moramo reći, da ne bi bez velike nevolje kudilo ono, što mu se negda mililo, to više što među njegovim mladenačkim djelima nema za njega sramotnih, nedostajnih »složenja« ni pjesama, barem mi za takve ne znamo. Ako je u svojim mladim godinama tako mislio, onda — uvidjevši da to, što je dotad pisao — nije kao »Pjesni pokorne«, Gundulić je tek tada nazvao svoj mladenački rad »porodom od tmine«!

Sad moramo postaviti pitanje, zašto je svoj mladenački rad nazvao tako teškim riječima — »porodom od tmine«?

Najprije moramo naglasiti, da nijedan čovjek lako ne osuđuje svoje čine na tako drastičan način, osobito kad se ne radi ni o kakvu zlodjelu, kao što je slučaj s Gundulićem. Ipak je to Gundulić učinio! Što ga je na to potaklo?

U poglavlju II i III ove rasprave navedena je situacija u Dubrovniku, pa treba na to nadovezati. Mladi Gundulić je sigurno počeo pisati za vrijeme prve jezuitske misije u Dubrovniku (oko 1607), pa je za vrijeme druge misije (1609-1612) bio poznat kao mlad pisac. Jezuiti su baš njemu zbog toga posvetili naročitu pažnju, pa je Kašić (vjerojatno ovaj u prvom redu!) s drugovima, vršeći svoj zadatak, nastojao da osvoji baš njega (i njemu slične), koji će pisati i upravljati, da bi tako preko njih dao željeni biljeg sredini. Osim toga, kako smo vidjeli, Gundulići su bili prijatelji i zagovornici jezuita, pa su u to vrijeme neki od njih ulazili u taj red. Prema tome strogi odgoj kuće Gundulića, pa onda nastojanje jezuita, uvjerali su mladog Gundulića, da ono, što je on dotad pisao, nije ono pravo, što bi on morao dati: njegova »složenja«, puna stare mito-

logije i svjetovne ljubavi, ne pristaju posve novom vremenu, koje je protivureformacija stvarala; treba misliti na bolji svijet i pokorom popravljati sebe i druge. Napokon ne pristaje mu takvi radovi kao kršćaninu i članu aristokratske vlasti, jer je svaki vlastelin u konkretnim prilikama dužan da bude aktivan u borbi protiv neprijatelja vjere, koji su i njegovi, pa to ni njega ne oslobađa. Dapače njega, kao odgovorno lice, obvezuje još više s obzirom na to, što se nedavno dogodilo (Lastovska buna).

Tome je pridonijela i treća jezuitska misija (1620-1633). Ukoliko nisu imale uspjeha prošle dvije, nastojala je postignuti treća; inače je ova utvrđivala postignute uspjehe. Ako pretpostavimo, da Gundulić nije prije stekao uvjerenje, da su njegovi mladenački radovi »porod od tmine«, ili da prije nije počeo prevoditi Psalme Davidove, to je mogao početi najkasnije i završiti početkom treće misije jezuita, jer je Kašić došao u Dubrovnik 25. II 1620.⁵⁵, a predgovor »Pjesnima pokornim kralja Davida« s ispovijesti Gundulićevom datiran je 1. listopada 1620. U tome vremenu, od veljače do listopada 1620., Gundulić je mogao svršiti taj posao.

Prema svemu ovome, Ivan Gundulić je, uvjeren više ili manje, proglasio svoje mladenačke radove »porodom od tmine« baš u ovo vrijeme, pa bio prije ili tek početkom 1620. osvojen za takvo gledanje. On je postao »krstjanin spjevalac«, koji »vele dostojnije imam početi s pjesni svetijeh i božanstvenijeh, kakve su ove *Pokorne*, koje skrušena grešnika priko valovita mora od smućena i smetena svijeta mogu susim i krepcim stupajom od vjere, trpeći ohologa Farauna od grijeha, privesti i dovesti u zemlju od obećanja od slave vječne, gdi vrh duša pravednijeh daždi obilno slatka mana od milosti božanstvene«.⁵⁶ Kako se vidi, navedene riječi Gundulićeve pune su pokajanja, on sebe smatra grešnikom, pa pomoću ovakvih pjesama, kakve su »Pokorne«, želi ući u »zemlju obećanja«. Meni se čini, da citirane riječi djeluju kao da ih je napisao neki stari čovjek pred grobom ili neki svećenik, a ne mlad čovjek kao što je Gundulić, kojemu je tada bilo oko 30 godina, imajući život čovjeka i vlastelina pred sobom.

Kako su ove riječi pale u određeno vrijeme, od čovjeka, koji za takve riječi nije imao razloga da ih napiše, one ne mogu biti nego ono što jesu: časovito podređivanje volji nečijoj, što će se ponoviti poslije »Pjesni pokornih« (s »Od veličanstva božjijeh«) još u »Suza«. Iako ni kasnije Gundulić nije krenuo katoličkom vjerom, on je kasnije, poslije »Suza«, katolik, kao što je bio i u prvoj fazi. Najzanimljiviji i najvažniji njegovi radovi, kao što su »Dubravka« i »Osman« — ma kako kršćanski i katolički bili — sasvim su drukčiji od »Pjesni pokornih« i od »Suza«. Očito su »Pjesni pokorne« i »Suza«, ma kako on bio čvrsti katolik, ustupak, danak protivureformatorskoj težnji.

⁵⁵ M.. *Stojković*, Bartuo Kašić D. I. Pažanin, str. 195.

⁵⁶ Stari pisci hrvatski, IX³, str. 330—331.

5. Može tko upitati, kako protumačiti, da mladi Gundulić nije odmah u početku (jer su jezuiti došli u Dubrovnik, kad mu je bilo 15 godina!) odmah pao pod utjecaj njihov.

Kako smo već govorili o tome, da Gundulić kao *dijete* nije mogao pomenute radove napisati ne samo do dolaska prve misije, negoli ni do njezina odlaska (1608), kad mu je bilo tek 19 godina, to treba pretpostaviti, da su oni nastajali, kako smo već rekli, u toku prve i druge misije, i poslije toga, dakle, i poslije 1612., kad je on imao tek 23 godine i slijedećih godina.

A sad da se vratimo na prvo pitanje, zašto ni prva ni druga misija nisu Gundulića uvjerile, da mjesto »poroda od tmine« počne pisati »Pjesni pokorne« ili što slično tome?

Na to pitanje, mislim, da možemo odgovoriti: na mlade se ljude teže utječe, pa je i Gundulić intimno birao teme, koje je i obrađivao, a da to nitko nije znao, izuzevši njegovih intimnih prijatelja. Otud postanak »Prozerpine« (oko 1611), »Arijadne« (do 1616) i svega ostalog. Kad se saznalo, možda na početku druge jezuitske misije (oko 1609), da se on bavi književnošću (jer su se neka »složenja« njegova oko toga vremena prikazivala!), onda su počeli jezuiti misliti, da uvjere mladog Gundulića, da bi morao pisati drukčije. Sigurno je, da mladi Gundulić neće biti imao ništa protiv toga, ali neimavši zgodnu temu, nastavio je pisati ono, što je i dotad radio, pa su tako nastala sva njegova »složenja« i veliki broj pjesama.

U toku svoga života mladi je Gundulić čuo za inkviziciju i njeno djelovanje, pa je saznao za razne osude (među njima Gioradana Bruna 1600., Galilea Galileja (1564.-1642.), Tomasa Campanelle (1568.-1639.), napokon, što mu je bilo najbliže, Fr. M. Sagrojevića 1616., i t. d., i t. d.), pa po mome računu, koji sam već iznio, Gundulićev prestanak pisanja »poroda od tmine« pada oko 1616. godine, ili nešto kasnije (oblo uzeto oko 1617). Kroz to vrijeme, od početka pisanja do (oko) 1617., u njemu su sazrela uvjerenja, pa je prešao ili ove ili najkasnije 1620. na rad oko »Pjesni pokornih«, pa zbog toga i spomenuta njegova ispovijest u predgovoru toga djela.

6. Ovaj prijelaz od mladenačkih radova Gundulićevih na »Pjesni pokorne« i »Suze« razni su naši književni historici zbog riječi u predgovoru »Pjesnima pokornim« nazivali to prijelomom u njegovu životu, pa čak i konverzijom.⁵⁷ Neki su o tome pisali uzgredno, a posebno se na to osvrnuo Mirko Čović,⁵⁸ koji je zastupao mišljenje, da nema mjesta konverziji.

Konverzija je obraćenje; obraća se onaj, koji je napustio svoju bivšu vjeru. Da li je u slučaju Gundulićevu bilo konverzije? Nije je bilo, niti je moglo biti, jer je Gundulić uvijek bio kršćanin katoličkoga smjera, ne

⁵⁷ M. Šrepel, O Gundulićevim Suzama sina razmetnoga, *Rad* 127, str. 103; — Br. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti, I. Zagreb 1913, str. 228; — P. Popović, Jugoslavenska književnost kao celina u zbirci *Iz književnosti*, sv. III, Beograd 1926, str. 21—25; — V. Lozovina, Dalmacija u hrvatskoj književnosti, Zagreb 1936, str. 140.

⁵⁸ Da li je I. Gundulić bio konvertit, str. 560—655.

baš uvijek možda jednaka intenziteta. Dok je bio mladi, sigurno je vršio svoje vjerske dužnosti pod paskom strogih roditelja. Nisam uvjeren čak ni u to, da je kao mladićak pravio kakve nestašluke. Kao takav je odabirao i teme svojih mladenačkih radova iz romantično-mitolojske lektire, jer su one zagrijavale jače njegovu maštu, a kao mladiću razumljivo je, da mu je bila ljubav bliža od drugih životnih emanacija. Usprkos upotrebi klasične terminologije i mitoloških lica on se nije nikada pokazao — kako ja shvaćam — niti u najmanjoj mjeri, čak ni lakovjernikom, a kamo li odmetnikom od vjere, pa ako netko nije nikada bio odmetnik, ne može postati ni konvertitom, pa ni u slučaju da je napisao još jaču izjavu i više od tri djela u čisto nabožnom smislu (kao što je slučaj s Gundulićem). U Gunduliću ne može biti govora o konverziji, već o stupnju izražavanja pobožnosti. Dok je čovjek mlad, zdrav, u naponu snage, ne pridaje vjeri redovito neko veće značenje; kad vjernik ostari ili oboli, on pod dojmom bliže smrti postaje strašljiviji i gorljiviji. Iako slučaj Gundulića u jednom času pokazuje veći skok u vjerskom stupnjevanju, kako smo pokazali, vanjski su utjecaji djelovali, da je on mlad, zdrav, učinio takav skok. Zbog toga se ne može govoriti ni o prijelomu, jer prijeloma u Gundulića nije bilo, pošto nikada kršćanska linija nije bila pretrgnuta. Tu se može govoriti o krivulji, koja se jače odjednom uzdigla, kao po prilici kad mjerimo intenzitet ljudskog osjećanja na liniji: mirnoća i neka uzbuđenost.

Kako se vidi, u Gundulića nema mjesta konverziji, jer bismo u tom slučaju krivo tumačili čovjeka i njegovo djelo, netočno prikazali sredinu, pošli bismo krivim putem, koji ne vodi razumijevanju ni čovjeka ni njegova djela, a ni vremena, u kome je živio.

7. Mirko Č o v i ć⁵⁹ kaže, da ni u Dubrovniku, ni u čitavoj Dalmaciji nije bilo ni reformacije ni protivureformacije, odnosno crkvene reakcije, kako je neki zovu, pa se poziva na »najboljega poznavaoa dubrovačke prošlosti« Milana R e š e t a r a, koji je uzgredno, ali ipak o tome kazao svoje mišljenje: »ako želimo naći osobitu karakterističku oznaku za dubrovačku književnost 17. vijeka prema onoj 16. vijeka, moramo je tražiti i nalazimo je u slavenskom i protivuturskom duhu (ne u protivureformatorskom), kojim je zadahnuta čitava književnost od Gundulića pa naprijed.«⁶⁰ M. M u r k o nadovezuje da se Rešetar bori protiv jedne riječi; jer je ovaj slavenski i antiturski duh barem većinom djelo protivureformacije, ili od nje dobija karakteristično obojenje, te upozoruje na to, da su jezuiti baš Dubrovnik htjeli učiniti polaznom tačkom antiturske politike.⁶¹ Branko V o d n i k je bio uvjeren, da je »i tu [= u Dubrovniku] protivureformacija po Isušovcima daleko segnula u javni život i utjecala na dubrovačko mišljenje ovoga doba«. Za potkrepljenje svoga mišljenja Br. Vodnik osim onoga, što je spomenuo u uvodnom dijelu članka o Gunduliću, navodi šest stihova Dinka Z l a t a r i ć a

⁵⁹ Nav. djelo, str. 654—5.

⁶⁰ M. Rešetar: Br. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti, I, Zagreb 1913, *Archiv für slav. Philologie*, XXXVI, str. 266.

iz pjesme »U prvo kneštvo gospodina Jera Klisovića 1609«, koje donosimo:

Od stvari novi red nastaje u njem sad,
svaka zled pristaje, svako zlo činjenje.
Zlati vijek postaje i milo življenje;
svud će mir i sklad biti, i veće neprav sud
ne bude učinit za platu sudac hud;
sad božji strah vlada — — ⁶²

Bartul Kašić u »Životu gospodina našega Isukrsta« (Rim 1638, dredgovor, nepaginirane stranice) hvaleći dobročinitelje Kaboge, piše među ostalim: »Sama se je njima suprotivila neprijateljska zavidnost i nenavidnost, grinje časnih djela.« Sigismund se Kaboga »tako stanovito biše ukripio, i utvrdio, da nikako ne mogaše trpiti ni poluvirce, ni najmanju rič, koja bi imala kojgod sjenu njoj (= »viri svetoj općenskoj«) suprotivnu...« Prema tome, ovaj predgovor, datiran 25. III 1638., kazuje nam ono, što smo već spomenuli, da sva vlastela nisu jednako mislila, da je bilo nenavidnosti i da je bilo »poluviraca«. Među »poluvircima«, razumije se, ne smijemo misliti na neznabošce ili otudeničke, već na one, koji nisu izvršavali svoje katoličke vjerničke dužnosti, koje Kašić ističe kod Sigizmunda Kaboge, te kaže, da se »većkrat na misec... ispovidaše i pričestivaše«, »ne propuštajući nikadar Prislavnu Misu Prisvetoga Sakramenta...« Oni koji su to propuštali, po mome sudu, bili su »poluvirci«, o kojima govori Kašić. To bi se modernije kazalo — vjerski indiferenti ili vjerski nezagrijani. Neću reći, da među tima nije bilo i možda tajnih odmetnika od vjere, a možda i bezvjeraca. Možda je sam položaj Dubrovnika pogodovao tome. Kako je u Dubrovniku bilo raznih vjera: katolika — najvećeg dijela, gotovo cijelog stanovništva; pravoslavnih — kojih je nešto bilo u samom gradu, malo pripadnika islama — gospodujuće vjere na Balkanu, židova — kao trgovaca i putnika, onda vjerujem, da je to stvaralo neku atmosferu vjerske podnošljivosti ili trpeljivosti. Trgovina ih je vodila na Balkan te su dolazili u dodir sa svim ovim vjerama; isto tako je bilo, ako su išli na blizi Istok. Kolikogod su vlastela bila katolici, oni nisu u većini bili prozeliti zbog održanja same svoje Republike. Poučan je primjer, kad su 1611. energično postupali prema onoj vlasteli, koja je htjela s nekim talijanskim knezovima preko dubrovačkog zemljišta zavojštiti protiv Turaka. Oni su drastično kaznili te avanturiste,⁶³ što dokazuje, da im je bilo mnogo više stalo do države, podređujući njoj sve ostalo.

Prema navedenom vidjeli smo, da je nekoliko dubrovačke vlastele bilo u dobrim odnosima s jezuitima, da su ta vlastela prihvatila taj »novi

⁶¹ M. Murko, Die Bedeutung, str. 46. kaže: »... so kämpft er [= Rešetar] nur gegen ein Wort, denn auch dieser slavische und antitürkische Geist ist mindestens zum grossem Teil der Gegenreformation oder bekam von ihr eine charakteristische Färbung«.

⁶² Br. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti, 225; — Stari pisci hrvatski, XXI, str. 219. Mislim, da riječima D. Zlatarića ne treba tumačenja.

⁶³ Š. Ljubić, Odnosaji, 137—143.

red«, koji su jezuiti nastojali uvesti. Ostala vlastela, njih većina, trpjela su — zbog države i njezine samostalnosti, što znači zbog vlastitoga opstanka — drukčije gledanje; ono nije bilo antikatoličko, ali nije bilo ni zelotsko; ono je bilo nezagrijano, ako ne ćemo reći — indiferentno. Zbog toga Kašić, u netom spomenutom svome predgovoru, ističe Šiška Kabogu kao uzor, koji se »većkrat na misec . . . ispovidaše i pričestivaše«, što drugi nisu činili.

Za čim je išao taj »novi red«? Već samo ime kaže, da se išlo za nečim, što dotad nije postojalo. Već sama ta činjenica, da su jezuiti došli u Dubrovnik, ne baš u normalnim prilikama, potvrđuje, da je trebalo nešto popravljati. A kad znamo, poslije kakve su situacije došli, onda je više nego sigurno, da su došli da ispravljaju nešto, što po njihovu mišljenju nije bilo dobro. Ma kako papa nije prije nikad forsirao stalni boravak jezuita u Dubrovniku, on je sada — bez obzira kakvi su koraci poduzimani bili da oni dođu i da li ih je tko pozvao, pa čak i iz Dubrovnika! — smatrao, da je njihovo prisustvo u Dubrovniku potrebno, pa je tako i bilo! Zbog toga ne možemo reći, da razloga nije bilo, razumije se, s crkvenoga gledišta. Da se umorstvo dvaju svećenika dogodilo drugdje, bez obzira da li su oni bili krivi, uvjeren sam, da bi papa bio mnogo stroži. Baš zato što je to bilo u Dubrovniku, središtu katoličke države, koja je kršćanstvu mnogo koristila, popustilo se, pa je trebalo popraviti stanje, koje je dovelo do ubijstva službenika katoličke vjere, osobito u vrijeme, koje je prijetilo rimskoj kuriji gubitkom velikih teritorija, što je trebalo pod svaku cijenu spriječiti. Prema tome, jezuiti su ušli u Dubrovnik — bez ikakva dočeka — ali baš zato sa stvarnim zadacima da popravljaju i poprave vjersko stanje u toj državi, u prvom redu kod vlastele, po čijem se nalogu ubojstvo i sve ostalo vršilo.

8. Da bismo upoznali opće stanje tadašnjeg vremena, treba spomenuti neke energične crkvene reforme, koj su bile obvezatne za čitav katolički svijet. Da bi crkvi pribavio borbenu organizaciju i spriječio širenje reformacije, papa je Pavao III potvrdio 1540. *jezuitski red*, koji je, na čelu svih redova crkve, stupio u akciju protiv reformacije. Osim toga je u Rimu 1542. osnovana *inkvizicija*, uspostavio se *index* zabranjenih knjiga, a koncil je u Tridentu utvrdio, što treba vjerovati, i položaj papin digao iznad svih u crkvi. Po nalogu glavnog inkvizitora kardinala Caraffe, kasnijeg pape Pavla IV, i drugih, inkvizitori su ulazili u sve države Apeninskog poluotoka, a kasnije i dalje, i ostrim mjerama držali ljude u pokornosti. God. 1622. osniva se Kongregacija za širenje vjere.

Svi su ovi organi bili dužni da provode zaključke bilo koncila, bilo drugih foruma, a najveća se zadaća povjerila jezuitima. Oni su morali školama i odgojem novih naraštaja djelovati u smislu protivureformacije; oni su propovijedima širili potrebu ispovijedi, a preko nje pokorom i disciplinom vjerskoga i društvenoga života nastojali držati sve u poslušnosti. Svi ti uspjesi treba da se učvrste knjižicama (katekizmom, životima svetaca, i t. d.) na narodnim jezicima i raznim pismima, kako bi se osigurao trajniji dodir i jače djelovanje na ljude, koje je trebalo ne samo osvojiti, nego i trajno držati u stezi.

Ovo je bilo vrijeme, kad je reformacija prijetila suženju granica katolicizma, pa su spomenute mjere rimske kurije išle za tim da se spriječi ne samo širenje reformacije nego i vjerskog indiferentizma. K nama je reformacija ušla na sjeverozapadnim dijelovima našeg teritorija. Iako ova nije u našim krajevima zahvatila jače korijenje, katolička je crkva nastojala pojačati katolički život da bi suzbila eventualni prodor reformacije, pa i na područjima, gdje je katolicizam bio jedina vjera, djelujući u smislu protivureformacije. U ovim nastojanjima ne možemo reći, da je Dubrovačka Republika bila zaboravljena kroz XVI st., iako su jezuiti bili uvijek samo na prolasku kroz Dubrovnik na putu za unutrašnjost Balkanskog poluotoka i dalje. Poznato je bilo, da dubrovačka vlastela nisu voljela gledati u svojoj državi druge vjere osim katoličke, pa su zbog toga crkveni krugovi u Rimu mogli biti posve mirni radi eventualne infiltracije drugih vjerskih frakcija. Zatim, nadbiskop dubrovački je u ovo vrijeme bio stalno Talijan, lice povjerenja papina i njegovih doglavnika, pa se i s te strane moglo saznati sve, što se željelo. Osim toga u Dubrovniku nije bilo ni tiskarnice — pronalaska koji Dubrovčani nisu voljeli — što bi reformatorima dobro došlo, jer su oni i knjigama širili svoje ideje.⁶⁴ Protivureformatorima štamparija nije bila prijeko potrebna, jer je imala dosta mogućnosti da tiska knjige na više mjesta. Napokon, Dubrovnik je bio pred vratima katoličkog središta, papinske države, pa se moglo hitno intervenirati u slučaju potrebe.⁶⁵

Zbog svega ovoga mora nam biti razumljivo i jasno, zašto su jezuiti do 1604. bili uvijek prolaznici kroz Dubrovnik, a tek od te godine, zbog nemilih posljedica lastovske bune, Dubrovčani su morali primiti taj red i u stalniji boravak. Rimski je kurija ocijenila, da onakav postupak prema spomenutim svećenicima znači vrijeđanje crkve i njezinih službenika i krajnju bezobzirnost, što bi se moglo izvrgnuti u još veće zlo. Zbog toga je poslije najteže crkvene kazne trebalo kontrole, koju su sprovodili jezuiti, nastojeći da vrate poštovanje prema papi i službenicima crkve, što je bilo opalo i u katoličkom Dubrovniku. Prema tome, ma kako povod dolasku jezuita u Dubrovnik nije bila bukvalno shvaćena reformacija, već pokolj dvaju svećenika od strane Dubrovčana, praktično se to nije razlikovalo. Istina, tu nastup jezuita nije bio inkvizitorski, ali u svojoj općoj liniji nije mogao biti drukčije negoli protivureformatorski.

Protivureformacija je — poslije renesanse i reformacije — imala pred sobom glavne zadatke: potpunu pokornost papi, vraćanje ugleda katoličkoj crkvi, uništavanje svih pokušaja odcjepljenja od rimske kurije, onemogućenje svakog odstupanja od vjerovanja, kako uči katolička crkva, discipliniranje katoličkih pripadnika, osvajanje novih, i t. d. M. Stojković kaže: »Tako obuhvaća rimska protivureformacija ne samo crkvenu inkviziciju, progon poluvjeraca (heretika) i spaljivanje protestantskih knjiga, nego i apostolske pohode (visitationes), papinska poslanstva (missiones), utemeljenje kolegija i seminara, sastavljanje i štampanje vjerskih, liturgičkih i uopće duhovnih djela u narodnim jezi-

⁶⁴ Jean Dayre, Dubrovačke studije, Zagreb 1938, str. 10.

⁶⁵ Usp. M. Stojković, Rimski papinska protivureformacija, 189, 190, 191.

cima, djelovanje razliĉnih redova, osobito isusovaĉkog, napokon djelovanje novoosnovanih zborova kardinalskih *de propaganda fide i della Riforma*.⁶⁶

Što su jezuiti radili u Dubrovniku za vrijeme prvih triju misija? Kako smo već naveli, u Dubrovniku nije rimska crkva trebala nastupati jaĉe, jer sve, što su vlastela u Dubrovniku učinila i ĉinila, nije bilo upereno protiv katoliĉke crkve, već za održanje cjelovitosti i nezavisnosti Dubrovaĉke Republike, dakle iz politiĉkih razloga. Prema tome ovdje su otpali inkvizitorski metodi, pa su jezuiti poduzimali — kako je navedeno — sredstva, da ih tako nazovem, obiĉna, kakva su se upotrebljavala u sredini, koja nije bila neprijateljska prema crkvi, gdje se nije išlo za crkvenim reformama, gdje se nije bio vjerski boj, uperen protiv Rima, da bi se politiĉki utjecaj Rima smanjio ili da bi se postiglo otrgnuće od Rima u tom pravcu. U Dubrovniku su jezuiti upotrebljavali autoritetom pape i crkve: privatnu školu, propovijed, misu, ispovijed, priĉest, pokoru, osvajanje ljudi za propise Tridentinskoga koncila, pisanje knjiga i sliĉna sredstva. Kako se vidi, sredstva su bila jaka i brojna. Uspjeh je njihov kao i uvijek zavisio ne samo o zalaganju onih, koji su to nastojali, nego i o objektima, na kojima se radilo. O uspjehu, osobito u građanstvu, ne možemo govoriti, jer nemamo podataka, ali kako među građanima nije u tom pravcu bilo, koliko nam je poznato, nikakvih većih ispada u vjerskom smislu, vjerojatno se nije ništa krupnije ni dogodilo. Ipak je rad jezuita imao i kod bogatijih građana efekta. Jednoga smo već spomenuli u licu pjesnika Dinka Zlatarića, koji se htio dodvoriti vlastelinu Jeru Klisoviću 1609., kad je prvi put izabran knezom. VaŹnije je to kod vlastele, jer je zbog njih i došlo do dolaska jezuita u Dubrovnik. I kod njih su jezuiti, držeći vezu sa svojim pristašama, nastojali osvajati nove. Po svemu se ĉini, da većeg uspjeha nisu imali, jer — kako rekoh — dubrovaĉka vlastela nisu bila za jezuite, što dokazuje, da je već poslije prve misije 1608. nastao prekid, tako da druga dolazi više mjeseci poslije nje, krajem 1609. Isto tako nastaje prekid poslije druge misije, jer su dubrovaĉka vlastela 1611. — protivnici miješanja u nutarnje poslove — odluĉno tada nastupila protiv braće Rastića i Jakova Đurđevića, plemića. Zbog toga su jezuiti mogli imati vrlo malo uspjeha u osvajanju vlastele. Ćak bi trebalo reći, da je to jezuitima više štetilo, jer su sva vlastela, s vrlo malim izuzetkom, bila za to, da Republika ništa ne riskira zbog crkvenih pothvata u antiturskom smislu! Mislim, da je njihov najveći uspjeh bio, što su u takvoj mjeri pridobili mladoga Ivana Fr. Gundulića, jer iako katolik, nikada ne bi pisao »Pjesni pokorne« i »Suze«, da ga u potrebu toga nisu uvjerali jezuiti. Zbog toga i ona njegova ispovijed u predgovoru »Pjesni pokornih«. Da ono odricanje od mladenaĉkog posla nije bilo napisano, bila bi stvar svima jasna, jer pjesnik smije da piše, što Źeli, pa nije trebao ni objašnjavati. Ali, kako je bio uvjervan (i moramo reći) i uvjeren, da to baš o n mora pisati, on je to, ne zbog sebe, već zbog primjera za ugled i napisao, proglasivši svoje mladenaĉke ra-

⁶⁶ Nav. djelo, str. 188.

dove »porodom od tmine«, a sebe »krstjaninom spjevaocem«, koji time počinje svoje književno djelovanje, jer je ono, što je prije toga napisao, »porod od tmine«. On je morao početi od »pravoga Boga«, koji je svemu početak. M. Murko misli, da je važnija razlika između XVI i XVII st. u književnosti dubrovačko-dalmatinskoj to, što XVII stoljeće — u kojemu je radio Ivan Gundulić, najvažniji pjesnik slavenski prije XIX stoljeća — stoji pod utjecajem rimskoga svećeničkog odgoja; da u Dubrovniku nasuprot renesansi stoji protivureformacija. Gundulić je sâm prikazao ovaj razvoj idući od svoje mladenačke kasnijoj poeziji.⁶⁷

Protivureformacija je — kako sama riječ kaže — nastala na ustuk reformaciji. Protivureformacija je u stvari crkvena reakcija na stanovite postupke, istina, u prvom redu reformatorske. Kako je protivureformacija djelovala i u onim krajevima, gdje nije bilo reformacije, kod nas se već odavno govori o protivureformatorskoj književnosti (čak i o onoj, koja je nastala, kad su se prilike ustalile, u XVIII, pa čak i početkom XIX st.⁶⁸ zato, što je ona po svom sadržaju jednaka onoj iz XVII st. Zbog toga ime protivureformacija ima opravdanja i ondje, gdje reformacije nije nikad ni bilo.

Prema tome, razna djela T. Babića, Stj. Badrića, J. Banovca i drugih nisu crkvena, nisu ni samo vjerska u užem smislu riječi, ona su agitatorska, dakle onakva, kakva su se željela od Tridentinskog koncila.

Zbog toga se mora konstatirati na osnovu svega, što je rečeno, da je i u Dubrovniku u XVII st. bio isti stil rada, isti metod djelovanja, koji se ne može drukčije klasificirati negoli kao protivureformacija. Cilj protivureformatorskog rada je bio učvršćenje, discipliniranje, strogost života u katoličkom smislu do samozataje i priznanja pape kao najvišeg autoriteta u crkvi.

Može se upitati, koja je razlika između običnog rada crkve i protivureformatorskog djelovanja! Ma kako to bio u osnovi isti rad, razlika može biti u intenzitetu njegovu, u nekim temama i metodima. Prema tome nije protivureformacija neki sasvim odvojeni posao od običnog rada s vjernicima. To je jedinstveno nastojanje s raznim akcentima na pojedine teme, prema prilikama, sredini, u kojoj se djeluje.⁶⁹

⁶⁷ M. Murko, Die Bedeutung, 45.

⁶⁸ M. Murko, Die Bedeutung, str. 41, slažući se sa Đ. Šurminom, Br. Vodnikom, P. Popovićem i Lj. Prohaskom, da je hrvatska književnost u Bosni sve do u XIX. st. protivureformatorska, kaže: »Vielfach haben die bosnischen Franziskaner aus der glagolitischen und aus der dalmatinisch-ragusanischen Literatur in lateinischer Schrift geschöpft, sodass sie auch auf diese Weise auf das innigste mit dem Abendlande zusammenhängen.«

⁶⁹ Da se postupalo i drukčije, neka nam posluži, među mnogima, samo primjer Dubrovčanina Frana Marije Sagrojevića (1577 — Rim 1616), koji je, napavši papino dostojanstvo, njegovu svjetovnu vlast i braneći neke osuđene knjige baš u ovo vrijeme, došao pred sud inkvizicije u Rimu (1608). Ispitivan ne običnim sredstvima, on se časovito pokajao, ali nije održao obećanje, pa je ponovo došao pred sud inkvizicije, koji ga je osudio na smrt kao heretika. Presuda je izvršena u Rimu 2. VII. 1616. vješanjem, a poslije mu je tijelo bilo spaljeno. (usp. Jorjo Tadić, Dubrovački portreti, Beograd 1948., str. 202—203). — Zar se za ovaj i ovakve slučajeve nije znalo u Dubrovniku? Dapače, njima se davao širok publicitet, da bi se postigao željeni uspjeh.

Što se »slavenskoga duha« tiče, o kome neki govore, on se spominje i prije, tamo od pisaca gramatika iz humanizma. Opasnost od Turaka izazvala je osjećaj straha u najširim krugovima, a protivureformacija u jugoslavenskim zemljama donosi novi potez u tom pokretu, da slavensku prošlost u svjetlosti katolicizma preobrazi u nastojanja za unijom sve do Moskve.⁷⁰ S toga gledišta moramo promatrati, u većini slučajeva, i slavenstvo XVII stoljeća, pa i Gundulićevo.

Prema tome, jezuiti su u Dubrovniku radili čisto protivureformatorske poslove, jer su došli u sredinu, koja je po shvaćanju crkvenih krugova jako pogriješila ubistvom dvaju svećenika i bila kažnjena vrlo teško. Poslije zamjene najteže crkvene kazne toj sredini, jezuiti su bili narinuti već u početku, a isto tako kasnije, pa se u takvu stanju — zauzimanjem samih Dubrovčana, koji su odgojeni od jezuita — sagradila rezidencija! Čemu je sve ovo bilo potrebno, ako je bilo stanje normalno? Zašto jezuiti moraju biti u Dubrovniku, ako oni tamo nisu bili potrebni? Oni su poslani, pored glavnog povoda, i zbog toga, što je postojalo neraspoloženje većine Dubrovčana prema jezuitima. Ako su oni uz protivljenje većine morali biti u Dubrovniku i djelovati, kako su djelovali, znači, da je netko iz vodstva crkvenih krugova ocijenio, da oni moraju tamo biti. Već je sama ta činjenica u ono vrijeme protivureformatorska. Zbog toga, ma kako dubrovački teren nije bio »zagađen« reformacijom ideološke naravi, on je bio takav — naveli smo u ovoj raspravi sve važnije razloge! — da je protivureformacija sa svojim borbenim crkvenim redom morala biti u Dubrovniku! Što je važno, ocjenu o tome donijeli su najviši crkveni krugovi, pa moramo vjerovati, da su postojali važni razlozi, koje možda mi sve ni ne znamo.

V

Prema svemu, što je u prednjim poglavljima iznijeto, slijedili bi ovi zaključci:

Ako želimo pravilno ocijeniti hrvatsku književnost u Dubrovniku početkom XVII st., moramo uzeti u kombinaciju sva zbivanja, jer je književnost najviše od svih umjetnosti vezana za svoje vrijeme, budući da književnik u svojim djelima najpristupačnije reagira na zbivanja oko sebe.

Lastovska buna (1601-1606) odnosno umorstvo dvaju svećenika, kolovođa te pobune, od strane dubrovačke vlastele, izazvalo je s nekim prekidima stalni boravak jezuita u Dubrovniku (govorimo za vrijeme Gundulićeva života), i to 1604.-1608., 1609.-1612., 1620.-1633., za koje su vrijeme jezuiti imali i svoju privatnu školu i vršili s revnošću ono, što im je bilo naredeno, i što su sami našli potrebitim za sredinu, u kojoj su radili.

⁷⁰ *Isti*, isto 46.

Pri tome poslu jezuiti su u Dubrovniku radili s građanima i s vlastelom, s muškarcima i ženama, sa starijim i mlađima; djelovali su preko svoje privatne škole, u crkvi propovijedima, ispoviješću, pokorom, izdavanjem knjiga i, napokon, osvajanjem svakog čovjeka. Ne imajući nikakvih vjerskih problema s građanima — osim donekle vjerskog indiferentizma — dubrovačka su se vlastela bojala, da ne bi jezuiti nagovali i podjarivali puk protiv njih, čega svakako u većoj mjeri nije bilo. Znajući da među većinom vlastele imaju protivnika zbog svojih pogleda, jezuiti su nastojali da sve privuku, pa i svoje najljuće protivnike. Čini se, da u tom nisu uspjeli, jer su vlastela bila nepovjerljiva, pa je uz jezuite ostao krug od nekoliko vlasteoskih obitelji (Bunići, Đurđevići, Kaboge, Gundulić i još neke).

Među tima vlasteoskim obiteljima jezuiti su nastojali da svoj utjecaj što jače utvrde, a posebnu su pažnju posvećivali onima, na kojima svijet ostaje, i onima, koji će sutra više značiti — mladeži. Tako je mladi Ivan Fr. Gundulić, odgojen strogo kod kuće, polazio njihova predavanja, vršio propisane vjerske obveze, pa kad je stupio u Veliko vijeće i odskočio kao onaj, koji se bavio književnošću, nema sumnje, da je postao njihov miljenik, s njima održavao prijateljstvo i pod njihovim utjecajem napisao »Pjesni pokorne kralja Davida«, »Od veličanstva božjijeh« i »Suze sina razmetnoga« prešavši malo 30 godina života. Gundulić je obradio teme, koje su čisto u duhu nastojanja Tridentinskoga koncila i svih akcija protivureformatora.

Crkva katolička općenito se ne uspavljuje; njezino oko nastoji uvijek da bude budno, uz pretpostavku, da se ljudska priroda protivi svim stegama, pa i vjerskim. Iako u Dubrovniku nije bilo pokušaja reformacije s vjerskom tendencijom, postojalo je umorstvo dvaju svećenika, protiv čega je papa reagirao i zbog čega su došli jezuiti. Zbog toga što je Dubrovačka Republika katolička, i što nije bilo potrebe za drastične mjere, jezuiti su primjenjivali — kako vidjelo — obične mjere za izvanredne prilike to više, što su došli poslije izuzetnog stanja. Prema prilikama, njihova je djelatnost čisto protivureformatorskog karaktera. Najočividniji plodovi njihova rada jesu Gundulićeve »Pjesni pokorne kralja Davida«, »Od veličanstva božjijeh« i »Suze sina razmetnoga« uz, razumije se, opće uspjehe na polju jačanja katoličanstva.

Ako sada usporedimo težnje i nastojanja jezuita s ovim trima Gundulićevim djelima, nastalim pod njihovim utjecajem, moći ćemo u njima konstatirati i ostvarenje jezuiskih misli. Vidjeli smo, da su jezuiti u Dubrovniku držali propovijedi o pokori, kao vrlo važnu uvjetu popravljanja, koja je morala biti i jedna od važnijih tema protivureformacije, pa je i razumljivo, da je Gundulić uzeo tu temu. Ako pretpostavimo — što mislim, da moramo — da se Gundulić interesirao za domaću, dubrovačku književnost, onda moramo biti na čistu s tim, da je on znao i za prijevod Nikole Dimitrovića »Sedam pjesni pokornijeh Davida kralja« (Mleci 1549). Osim toga, moramo reći i drugu vjerojatnost, da književnici, nastojeći da budu originalni — pa čak i u prijevodima — nisu nikad radili na onome, što je već netko preveo. Takvo mišljenje moramo dopustiti i Ivanu Gunduliću. Ako se Gundulić

ipak dao na taj posao, to su vjerojatno bili jači razlozi. Ili mu je preporučeno, ili je sâm odabrao na temelju spoznaje, da je to vrlo važno, a prvi prijevod da je rasprodan, ili da nije zadovoljavao, ili pak, da je u ovo važno vrijeme morao i on to isto učiniti, bez obzira što je već netko napravio. Nekako na taj način je došlo do ponovnog prijevoda psalama kralja Davida, i to od Gundulića. Pod istim utjecajem i istim raspoloženjem nastala su i dva spomenuta djela: »Suze« i »Od veličanstva božjijeh«, s jasnom tendencijom povratka u krilo crkve sviju onih, koji su se bili, na i časovito, udalili od nje svojim djelovanjem i pasivnošću.

Kao mladi, disciplinirani član dubrovačkog vlasteostva, iako od strogo katoličke obitelji, nije Ivan Gundulić mogao biti ni među simpatizerima, a kamoli u redovima vlastele, koja su 1611. s inozemstvom spremali rat protiv Turaka preko dubrovačkog zemljišta. On je bio svijestan represalija, koje bi došle od strane Turaka i posljedice toga — ugroženje slobode Dubrovačke Republike. On je to u svojim tadašnjim radovima osuđivao, uvjeren sam, i bez rasprava u Velikom vijeću ili poticaja s bilo koje strane.⁷¹ Prema tome reakcija na te i takve događaje s Gundulićeve strane bila je normalna prema njegovu odgoju i karakteru jedino moguća. Ovo nas dovodi do logične posljedice, da Ivan Gundulić nije bio slijepi pristaša momentanih raspoloženja ni kod kuće ni u inozemstvu. Zbog toga, ako njegovu vjersku gorljivost mjerimo prema onome pothvatu iz inozemstva 1611., koji nije potaknut državničkim, nego vjerskim razlozima, Gundulić bi bio slabiji vjernik, ali zato veći državnik. To nam kazuje, da je Ivan Gundulić kao realan čovjek ocijenio, da bi takav korak doveo u opasnost dubrovačku slobodu, koja je preduvjet za sve ono, što je Dubrovačka Republika otvoreno ili prikriveno omogućavala protiv Turaka, a za katoličanstvo, odnosno u širem smislu za kršćanstvo.

Čini se, da je baš nutarnja politika Dubrovačke Republike zbog odnosa među vlastelom i narodom, čiji je drastičan izraz bila pobuna na Lastovu i težnja među građanstvom — koje je bilo u usponu svojih snaga, pa i zahtjeva — stvarala disharmoniju u odnosima između vlastele i ostalih, koji su težili popravljajući tih odnosa u svoju korist.⁷² O tome nas uvjerava i zahtjev vlastele jezuitima, da ne podstrekavaju puk protiv njih, odnosno da ne pogoršavaju odnose između njih i naroda. Ovo otvoreno traženje znači, da ti odnosi između vlastele i puka nisu bili dobri. Ako nije bilo češćih buna, bilo je stalnih antagonizama među njima u ovo doba.

Ako je itko to morao znati, u to je najbolje morao biti upućen Ivan Gundulić. To je on morao osjećati davno, jer je antagonizam starijeg datuma, otkad su vlastela eliminirala puk iz skupštine krajem XIV st., a i pobuna na Lastovu djelovala je u istom pravcu. Zbog toga je Gundulić i napisao »Dubravku«.

⁷¹ J. Ravlić, Odrzi domaće stvarnosti u dubrovačkoj književnosti — I. Gundulić i njegova »Dubravka«, *Analiz* Historijskog instituta Jugosl. akademije u Dubrovniku, god. IV—V, str. 325—326., bilješka 3—4.

⁷² *Isti*, isto, čitava rasprava.

Ako je prva etapa Gundulićeva rada sadržavala njegova mladenačka »složenja«, druga je etapa (»Pjesni pokorne« i »Suze«) uvjetovana protivureformatorskim radom jezuita i svih elemenata, koji su isto gledali, te je išla putem, da preko te literature i drugih pothvata postigne svoj cilj — dovođenje u poslušnost svih elemenata, koji se nisu pokoravali papi i crkvi. Zbog toga je protivureformacija korisno djelovala vlasteli propovjedajući građanima poštovanje vlasti i potčinjavajući zakonima, ulijevajući pokornost u najšire slojeve naroda, zbog prolaznosti života na ovome svijetu. — Treći period Gundulićeva rada mogli bismo opisati ovako: Nutarnje se stanje u Dubrovniku pogoršavalo. Želje, zahtjevi građana za podjelom vlasti isticali su se u raznim oblicima, prigodama, pa čak i onda kad su iskazivali građansku pokornost. To je stanje smetalo među vlastelom nekoga više ili manje, prema njegovu ekonomskom položaju, kao i zbog privilegija koja su vlastela uživala. Među vlastelom više je smetalo one, koji su bili konzervativniji, koji su bili pristaše nepromjenljivosti u načinu života i mišljenja, umišljajući se u to, da je »svaka vlast od Boga«, da će propasti država (a možda i narod!), ako se bude vlast dijelila s drugom klasom. Među njima je bio najpoznatiji tadašnji vlastelin i pisac Ivan Fr. Gundulić, koji je preuzeo zadatak, da bude branitelj vlastelinskih prava, da pokaže, kako treba da ostane po starome, jer takve promjene ne donose dobra.

To je Ivan Gundulić ostvario u svojoj »Dubravci«,⁷³ koja je vjerojatno napisana 1627., jer se prikazivala 1628., za boravka u Dubrovniku Bartula Kašića i njegovih drugova treće misije u toj državi.

Gundulićevo gledanje u »Dubravci« skup je njegovih uvjerenja kao političkog čovjeka. On je »Dubravkom« — kako sam pokazao u spomenutoj radnji — htio odgovoriti na zahtjeve građanske klase o stjecanju viših i najviših položaja u državi. Ne mogavši drukčije riješiti čvor, koji se zapleo, poslužio se u »Dubravci« sredstvom, koje je tada kod većine bilo bez pogovora — inače su i tada mnogi mislili drukčije — pozvao je boga (nije važno, što se taj zvao Lero!), koji će presuditi, gdje je pravda! Zbog toga, u opreci između Miljenka — koji je želio Dubravku (= vlast!), jer je to smatrao samo svojim pravom! — i Grdana — predstavnika građanske klase — bog Lero dao je pravo Miljenu, pravovjernom čovjeku dubrovačke vlasteoske klase. Prema tome, Gundulić je ovaj društveni problem riješio u korist svoje klase, da ostane po starome, uprkos mladom građanstvu koje je težilo da dobije udjela u vlasti.

Ne znamo, nažalost, kako je »Dubravka« primljena, ali možemo misliti, s obzirom na ono, što znamo, da je dočekana šutke kod građana, iz razloga, što je bilo opasno drukčije govoriti!

Za hrvatsku književnu historiju je važno, da je »Dubravka« odraz dubrovačke stvarnosti početkom XVII st., bez obzira da li je zbog pojave raznih lica u njoj slična, više ili manje, nekom tuđem djelu, iako

⁷³ *Isti*, isto.

neki naši stariji književni historici smatraju, da je ona u biti originalna. Važnost »Dubravke« nije samo u njenoj većoj ili manjoj originalnosti, već u odrazu dubrovačke stvarnosti i u književnim ljepotama njezinim, kojih ona, bez obzira na natražnu tendenciju, ima.

Istim putem privrženosti stvarnosti, ali sad ne samo dubrovačkoj, već balkanskoj i evropskoj, Ivan Fr. Gundulić pošao je u svome »Osmanu«. Zbog toga je, uza svoje ljepote nekad pretjerivane, ta poema Gundulićeva naročito odjeknula najprije u Dubrovačkoj Republici u raznim prijepisima, pa u Dalmaciji, dok nije u novoj situaciji 1826. prvi put tisakana u Dubrovniku.⁷⁴

Gundulićev je »Osman« nastao poslije pobjede Poljaka, odnosno poraza Turaka kod Hoćima 1621. i nutarnjih nereda u turskom carstvu poslije toga. »Osman« osim tih činjenica iskazuje želju rimske kurije u duhu protivureformacije i unijačenja.⁷⁵

U »Osmanu« kao reakcija na događaje političkog značenja u susjedstvu, Gundulić iznosi ono, što se dogodilo s Turskom u njegovu vremenu, i priželjkuje ono, što je željela čitava kršćanska Evropa, pa i Dubrovnik, koji je Turcima plaćao danak i bolje prolazio od ostalih, žrtvujući jedan bio materijalnih dobara, ali zato uživajući relativnu slobodu unutar i vani. Zbog toga Dubrovniku nije tako dogorjelo do nokata, da bi on morao biti najgorčiji neprijatelj Turske u usporedbi s drugima, kako izlaže »Osman«, pa je i tu Gundulić nastupio u prvom redu kao »krstjanin spjevalac«, a tek u drugom planu kao Dubrovčanin i politik, jer mu je kao vlastelinu dubrovačkome konveniralo, da ne bude Turske, a kao političkom čovjeku morala je biti opreznost iznad svega, da ne bi izazvao bijes i s njim okupaciju Dubrovnika od strane Turske. Kao oprezni državnik nije htio ni u taj čas izazivati Turke, o čemu svjedoči i to, što se »Osman« širio nedovršen, pa ni štampan, bez obzira na teorije o tome malo je prihvatljivo mišljenje, da Gundulić nije imao vremena da svrši XIV i XV pjevanje, a još manje vjerojatno da mu je vlada oduzela ta dva pjevanja da ne bi djelo tiskao. Ako je »Osman« i bio gotov za života Gundulićeva, on ga ne bi bio dao tiskati, kao što nije bio štampan ni kao torzo, odnosno s čijom dopunom ni poslije njegove smrti, dok nisu nastupili drugi uvjeti.

Kako iz svega izlazi, Gundulićev sav književni rad možemo podijeliti u tri dijela, tri etape, koje nisu ni u kakvoj suprotnosti, već se logično i prema Gundulićevu razvoju dopunjuju i nižu. U svojoj mladosti, u prvoj etapi, piše Gundulić mitološko-romantične drame, ali one nisu bile samo to; u svakoj od njih je ili pejsaž ili neki čin u vezi s Dubrovnikom, što znači, da je Ivan Gundulić u svojim književnim radovima, kao mlad čovjek, upotrebljujući tuđe sadržaje, mislio na svoju zemlju i njezino dobro. — U drugoj etapi (»Pjesni pokorne kralja Davida«, »Suze sina razmetnoga« i »Od veličanstva božijega«) Gundulić je

⁷⁴ *Isti*, O prvom izdanju Gundulićeva »Osmana« (1826), *Anali* Historijskog instituta Jugosl. akademije u Dubrovniku, god. IV—V, str. 705—718.

⁷⁵ *M. Murko*, *Die Bedeutung*, 46—47.

pod očevidnim utjecajem protivureformacije. Kod njega nema konvertitstva, jer on nije nikada bio odmetnik. Pišući djela drugog perioda, Gundulić je opet izražavao stvarnost, kako ju je on vidio pod utjecajem protivureformacije, pazeći na političku slobodu svoje Republike i s njom opstanak vlastele. Prema tome, i ovakav odraz jednog dijela stvarnosti odraz je momenta i jednog dijela gledanja vlastele u specifičnim uvjetima, koji su naprijed navedeni. Za Ivana Fr. Gundulića to je bila realnost, pa je on zato i reagirao shodno svojim pogledima vjerskim, društvenim i političkim. — U trećoj etapi Ivan Gundulić nastavlja na drugu; protivureformatorski sadržaj dopunjuje društveno-političkim temama, dajući nam »Dubravku« i »Osmana«.

Rad Ivana Fr. Gundulića jasan je od početka do kraja. On je katolik, kršćanin i dubrovački vlastelin-patriot bio od početka. Karakteristična je kod njega jaka veza sa stvarnosti, koju je on odrazio u duhu ideologije svoje klase.

Summary

OUR DOMESTIC REALITIES AS REFLECTED IN OLD CROATIAN LITERATURE: GUNDULIĆ'S FIRST WORKS AND HIS DEVELOPMENTAL LINE

In the treatise under this title the author first brings the Lastovo uprising (1602—1606) into connection with the arrival of Jesuits in Dubrovnik: The Republic of Dubrovnik was punished by the Pope for the assassination of two churchmen who were the ringleaders of the mentioned uprising. That was why Dubrovnik had to take Jesuits, who were to settle permanently within the City walls — men that were unwanted in the Republic, for they were only too well known for their interfering with internal affairs of States. On their arrival in Dubrovnik (1604), the Jesuits made connections with certain circles of the landed gentry, who were well-disposed towards the new arrivals. Whereupon the Jesuits commenced giving lectures both in and outside the churches. These lectures were attended by a part of the commoners and also by some young members of the gentry. The Gundulić family was friends with the Jesuits, and young Ivan Fr. Gundulić (1589—1638) also was one of those attending such and similar lectures by the Jesuits.

It is well known that in his youth Ivan Gundulić was composing mythological-romantic dramas under the influence of his having read the Greek and Roman classics in his school days. However, a few years after the arrival of the Jesuits in Dubrovnik, Ivan Gundulić was falling more and more under their influence, eventually to wholly submit to them. In this time, which was a few years before 1620, he started translating »King David's Poems« and writes the work »Tears of the Prodigal Son«; in the *third* was the symbol of Gundulić's anti-Reformation literary attitude.

Ivan Gundulić's whole life was dedicated to affairs of the State of which he was a citizen, to internal and foreign politics. He was one of the rare aristocrats of the Republic of Dubrovnik who never left the boundaries of his homeland. All this caused him to be a first-class expert of the internal and external relations of Dubrovnik.

As early as the 15th century there appears the aspiration on the part of the commoners to seize power. This aspiration only grows in intensity in the 16th century. Therefore Gundulić takes measures to impress on the commoners that this is not for them, and he writes his pastoral poem entitled »Dubravka«, in which he endeavours to prove that authority in the Republic of Dubrovnik has needs to be in the hands of the landed gentry. In this connection he launches in his poem an attack against »Grdan«, who actually is a representative of the middle class, for his wishing to take one Dubravka for a wife — a young and beautiful member of the gentry, who, by all laws, belongs to the young squire Miljenko. As we know, Dubravka enters the church to be wed to Grdan, but God Lero objects, which he shows by letting forth lightning and thunder. Later, when Miljenko arrives, the sun begins to shine — a sure sign that Lero is agreeable to the other wedding.

After the battle of Hoćim (1621), Gundulić began composing the epic »Osman«, in which he propounded the same principles.

In a general way Ivan Gundulić's literary work is divisible into three periods: in the *first* period he produces mythological-romantic dramas, which he creates under the influence of his earlier school readings; in the *second* period he renounces under the

influence of the Jesuits the mentioned dramas as a »birth from darkness«, translates »King David's Poems« and writes the work »Tears of the Prodigal Son«; in the *third* period this literary man is transformed into a statesman, who writes »Dubravka« and »Osman«. In »Dubravka« Gundulić proffers advice as to internal politics, while in »Osman« are presented the hopes of Dubrovnik and the Slav Christian States, against which is launched the Turkish martial power.

The query has been raised whether Gundulić was a pupil of the Jesuits! There can be but one answer: Although in this time Dubrovnik possessed no Jesuit teaching establishment, but by dint of listening to Jesuit lectures he actually was their pupil. To the second query, namely, whether Gundulić was a dissenter, there can likewise be but one reply: Gundulić never dissented from the Roman Catholic Church and its teachings; hence he could not have been a dissenter.

From the stated aspect, which is based on facts, we gain a true picture of the man and writer that was Ivan Fr. Gundulić.